

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ

LITERÁRNY ZEMEPIS OKRESU LEVICE

2010

Lucia SOPKOVÁ

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ

LITERÁRNY ZEMEPIS OKRESU LEVICE

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program:	Kultúrna a sociálna antropológia
Pracovisko (katedra/ústav):	Katedra areálových kultúr
Vedúci diplomovej práce:	PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.
Konzultant diplomovej práce:	PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.

Nitra 2010

Lucia SOPKOVÁ

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som túto bakalársku prácu vypracovala samostatne, na základe inštrukcií môjho konzultanta PaedDr. Patrika Šenkára, PhD., a že pri jej tvorbe som použila literatúru uvedenú v zozname použitej literatúry.

Nitra 16. 4. 2010

Pod'akovanie

Ďakujem môjmu konzultantovi PaedDr. Patrikovi Šenkárovi, PhD. za inštrukcie a rady, ktoré mi poskytol pri spracovaní mojej bakalárskej práce.

Abstrakt

SOPKOVÁ, Lucia: Literárny zemepis okresu Levice: [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr. Školiteľ: PaedDr. Patrik Šenkár, PhD., Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalárka kultúrnej a sociálnej antropológie. Nitra : FSS, 2010. s. 45.

Predkladaná bakalárska práca má teoretický charakter. Pozostáva z desiatich kapitol. Prvá kapitola zahŕňa všeobecnú geografickú charakteristiku okresu Levíc. Druhá kapitola obsahuje priblíženie Levíc ako hospodárskeho a kultúrneho centra levického okresu. Nachádzajú sa tu rekreačné oblasti, mestské osvetové strediská a tradície. Tretia kapitola je všeobecnou charakteristikou kultúrneho zemepisu a taktiež o pamiatkach Levíc, dominante mesta Levickom hrade, jeho vysunutých pracoviskách a Tekovskom múzeu, ktoré sa nachádza v areáli hradu. Štvrtá kapitola informuje o niektorých významných osobnostiach levického okresu. Cieľom práce bolo zameranie na osobnosti, ktoré sú v akejsi spätosti s týmto okresom. Zvyšných šesť kapitol sa sústreďuje na významných literátov, ktorí čerpali námet pre svoje literárne diela v našom okrese. Prácu dopĺňa zoznam použitej literatúry, ktoré dotvárajú komplex riešenej problematiky.

Kľúčové slová: Významné osobnosti. Pamiatky. Geografická charakteristika. Tradície. Rekreačné oblasti.

Abstract

SOPKOVÁ, Lucia: Literárny zemepis okresu Levice: [Bachelor Thesis]. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of central European studies. Department of Areal Cultures. Supervisor: PaedDr. Patrik Šenkár, PhD. Degree of Qualification: Bachelor of cultural and social anthropology. Nitra : FCES, 2010. p. 45.

The work is at theoretical level. It contains ten chapters. The first chapter introduces common geographical characteristic of Levice's region. The second chapter describes the town of Levice as a farm and cultural centre of Levice's region. There are recreational areas, cultural and department traditions mentions. The third chapter refers to common characteristic of cultural geography, remains of Levice, town's dominant Levice's castle and its permanent expositions in Tekovian museum situated in the area of the castle. The fourth chapter informs about some important personalities of Levice's region. The aim of my bachelor work is to draw attention to these personalities. Next six chapters focus on the important literary men who drew the motive for their literary work from our region. The work is supplemented by my list of literature.

Key words: Important personalities. Remains. Geography characteristic. Traditions. Recreational areas.

Obsah

Obsah.....	1
Úvod.....	8
1 Všeobecná geografická charakteristika okresu Levice	10
2 Mesto Levice	11
2.3 Tradície v regióne	12
3 Všeobecná charakteristika kultúrneho zemepisu levického okresu.....	13
3.1 Tekovské múzeum a hrad	13
3.2 Pamiatky Levíc	15
4 Významné osobnosti levického okresu	17
4.1 Jozef Cíger Hronský	17
4.2 Kálmán Kittenberger.....	17
4.3 Štefan Koháry	18
4.4 Jozef Nécsey	18
4.5 Eugen Kriek	19
4.6 Ján Palárik	19
5 Anton Hykisch	20
6 Elena Čepčeková	24
7 Jaroslav Hašek.....	29
8 Andrej Chudoba.....	31
9 Ladislav Ballek	38
10 Martin Kukučín.....	41
Záver.....	43
Zoznam použitej literatúry.....	44

Úvod

Volám sa Lucia Sopková. Názov našej bakalárskej práce je Literárny zemepis okresu Levice. Zvolila som si túto tému, pretože som z Levíc a mám k tomuto mestu blízky vzťah. Napriek tomu, že je to nevelké mesto, má svoje čaro, mnoho krás a pamiatok. V Leviciach i jeho okrese pôsobila nejedna známa osobnosť a aj mnoho literátov.

V prvej kapitole venujeme Leviciam vo všeobecnosti, ako, z čoho a kde vznikol Levický okres. Čerpali sme z kníh, ktoré sú orientované práve na túto tematiku, ako napríklad Okres Levice a Sprievodca mestom Levice. V druhej kapitole opíšeme Levice ako hospodárske a kultúrne centrum levického okresu, t. j. z historického hľadiska v stručnosti priblížime, kedy a ktorou listinou vošla do dejín prvá listina Levíc. Zo zemepisného hľadiska bližšie popíšeme, v ktorej časti Slovenska sa Levice nachádzajú, na akom území ležia, aké je tu podnebie, aký je tento okres veľký rozlohou a tiež o vodstve i obciach spadajúcich pod Levice s ich stručným popisom.

Nevyhnutným pre nás bolo spomenúť v práci tradície Levického regiónu, rekreačné oblasti, ktoré sú lákadlom v letnej i zimnej sezóne nielen pre domácich obyvateľov, ale i pre ľudí z iných miest, ako aj mestské osvetové strediská Dom kultúry Družba a Mestské kultúrne stredisko Junior, ktoré ponúkajú veľa možností pre rozvoj kultúrno-spoločenských a výchovno-vzdelávacích potrieb obyvateľov mesta, zábavu, rôzne predstavenia, výstavy i premietanie filmov. Zaradila som ich do druhej kapitoly.

Keďže kultúrnych pamiatok je v našom okrese nemálo, venovali sme im v poradí ďalšiu kapitolu. Levice je mesto s bohatou históriou a dôkazom toho je dominantna mesta Levický hrad a Tekovské múzeum nachádzajúce sa v jeho areáli. Spomenuli sme i jeho vysunuté pracoviská. V práci sme uviedli všetky významné pamiatky Levíc a jeho okresu.

V štvrtej kapitole sa budeme venovať významným osobnostiam, ktoré sú čímisi späté s okresom Levice. S levickým múzeom je to Jozef Nécsey, ktorý mu daroval svoju zbierku a mestu Levice pôžičku na dobročinné účely. Od roku 1881 pôsobil v Leviciach Eugen Kriek, ktorý spolupracoval s Jozefom Nécseym. Na učiteľskom ústave tu študovali Jozef Cíger Hronský aj Kálmán Kittenberger. Štefan Koháry bol levickým županom a v Starom Tekove pôsobil Ján Palárik, kde spadajú jeho literárne a vydavateľské začiatky. Dokonca mu tu odhalili pamätník.

Zvyšných šesť kapitol sú jadrom našej práce. Venujeme sa v nich ďalším významným osobnostiam, no tentokrát tým, ktorí čerpali námet pre svoje literárne diela v našom okrese a interpretácii ich diel. Z regionálneho hľadiska je dielo *Atómové leto* Antona Hykisha

zaujímavé tematikou výstavby jadrovej elektrárne v Mochovciach. Elenu Čepčekovú spája s naším okresom pobyt v obci Malý Kiar. Odtiaľ čerpala námet pre svoj román *Dievča z Majera*. O návšteve v Pukanci napísal Jaroslav Hašek satirický fejtón *Spoved' z Mad'arie*, v ktorom ostro zosmiešňuje vtedajšiu úradnícku mašinériu. Andrej Chudoba vyrastal a pracoval v Levickom okrese. Dôležité je jeho pôsobenie na učiteľskom ústave, kde čerpal námet pre svoje dielo *Zázrak na konci sveta*. Dominantou v jeho prozaickej tvorbe je aj rieka Hron. Základná škola v Pukanci v spolupráci s Maticou slovenskou usporadúva od roku 1997 literárnu súťaž pre talentovaných žiakov pod názvom Cena Andreja Chudobu. V spoločenskom prostredí, časovo presne situovanom do prvých povojnových rokov, kde žil Ladislav Ballek, sa odvíja aj príbeh románu *Pomocník*. Svoj vzťah k hontianskemu kraju a svoje zážitky z pobytu v našom regióne opísal Martin Kukučín v poviedke *Na podkonickom bále*. V Jablňovciach sa zrodila aj jedna z jeho najkrajších poviedok Mišo. Životopisy týchto autorov sme čerpali z ich monografií, alebo zo Slovníka osobností Levického regiónu.

Nielen história a kultúra okresu Levíc je veľmi bohatá, ale aj ich literárny zemepis, a preto sme nemohli zaradiť všetkých autorov do našej práce. Mnoho okresov Slovenska je pekných a zaujímavých, ale ja som hrdá na to, že bývam práve v tomto, a dokonca najväčšom na Slovensku.

1 Všeobecná geografická charakteristika okresu Levice

„Na kuse krásnej zeme južného Slovenska, kde sa vody dolného Hrona a Ipl'a majestátne nesú pomedzi nízke brehy, kde sa posledné výbežky hôr snúbia s úrodnou rovinou, kde pôvab, bohatosť a príťažlivosť kraja púta pozornosť ľudí z blízkej i ďalekej cudziny, kde k rodnej hrude mocne lipne vlastné obyvateľstvo, rozprestiera sa Levický okres.“¹

Severovýchodný kút Levického okresu lemujú svahy bohato zalesnených Štiavnických hôr. *„Cez tajomné lužné lesy si kliesnila cestu rieka Hron a vytvárala pritom množstvo meandrov, mŕtvych ramien a močiarov. Svahy Ipeľskej pahorkatiny boli porastené dubovými lesmi. V priebehu mnohých storočí človek svojou činnosťou zmenil okolitú krajinu na nepoznanie. Niekoľko zaujímavých fragmentov bývalej krásy zachovalo svoju pôvodnú podobu. Malebná je Horšianska dolina, ktorú vo vulkanických horninách modelovali vody potoka Sikenica. Je to miesto jedinečných prírodných hodnôt. Neďaleký kopec Vápnik, starým menom Šiklôš, je zasa masívnou travertínovou kopou, ktorá sa vytvorila v priebehu miliónov rokov z usadenín horúco-vodného prameňa. Ukrýva v sebe nevšedné paleontologické doklady tunajšej štvrtohornej prírody. Pri pohľade na sever vidieť členité hrebene Štiavnických vrchov a Pohronského Inovca. Obe pohoria vznikli v dôsledku intenzívnej sopečnej činnosti v treťohorách. Vtedy sa utvorili aj andezitové masívy levickej Kalvárie a Kusej hory.“²* Na vrchu Šiklôša stojí zďaleka viditeľný pomník hrdinov Sovietskej armády, ktorí položili svoje životy pri oslobodzovaní okolitého kraja.³

„Levicý okres, ktorý vznikol na území bývalej Hontianskej a Tekovskej župy, má v súčasnosti 96 obcí a rozprestiera sa na rozlohe 127 tisíc hektárov poľnohospodárskej pôdy a na vyše 45 tisíc hektároch lesnej pôdy. Z poľnohospodárskych plodín sa darí pšenici, jačmeňu, kukurici, cukrovej repe, tabaku, zelenine, olejnatým rastlinám, technickým plodinám, viniču a ovociu.“⁴

V samotnom meste a jeho priľahlých mestských častiach žije približne 37 000 obyvateľov. Pod levický okres spadá 89 obcí.

¹ Behula, P., Koreňovský, A. Okres Levice. Bratislava : Obzor, 1975, s. 1.

² Turay, P. Sprievodca mestom Levice. Mestský úrad v Leviciach: 1993, s. 2.

³ Ako v pozn. 1, s. 2.

⁴ Ako v pozn. 1, s. 8.

2 Mesto Levice

„Politickým, hospodárskym a kultúrnym centrom Levického okresu sú Levice.“⁵ Prvou písomnou správou, v ktorej sa spomína okolie súčasného mesta, je listina z roku 1156 v spojitosti s posviackou kostola v neďalekej Bratke. „Listina okrem iného uvádza aj presné hranice majetku, ktorý Euzidinus daroval farnosti. Spomínajú sa potoky Compusta, Cumpa a Pristuc. Pri názve Pristuc je na jednej listine z roku 1347 poznámka „Pristuc fl. vulgo Perezcz“, čo z hľadiska dejín obce Bratka treba pokladať za mimoriadne vzácny odkaz, lebo je podkladom k identifikácii lokality.“⁶

Východný pás obcí Uhlísk po Demandice a od Jabloňoviec až po Krškany leží na území voľakedajšej hontianskej župy. Okrem hontianskych obcí sú špecifickou skupinou tzv. "čilejkárske" obce, do ktorých patrí územie deviatich dedín s typickým nárečím a ľudovým krojom. Ďalšou skupinou sú obce z juhu regiónu (Jur nad Hronom, Dolná Seč, Žemliare), v ktorých sa zachovali fragmenty maďarskej kultúry, tiež viaceré zvyky a tradície zmiešaného slovensko-maďarského územia. Mesto Levice má vynikajúcu polohu ako východiskový bod k letnej a zimnej turistike. V jeho blízkosti sú tri známe a bohato navštevované kúpaliská: Margita- Ilona s letnou prevádzkou, ktorá je vzdialená 6 km od stredu mesta smerom na Šahy. Miestne termálne pramene sú zachytené do 3 štrandových bazénov. Teplota vody sa v nich pohybuje okolo 25°C. Celou rekreačnou oblasťou preteká riečka Sikenica, ktorej brehy spája lávka zavesená na lanách. Kúpele majú dobre vybudované všetky potrebné zariadenia. Ďalej sú to Santovka a Podhájska s celoročnou prevádzkou, v ktorých termálna a minerálna voda dosahuje teplotu 26°C a vodná nádrž Bátovce vhodná na kúpanie, rybolov i vodné športy. Pri vode je aj dobrá možnosť na stanovanie. Ubytovanie si možno zabezpečiť neďaleko priehrady v turistickej ubytovni a o stravovanie a občerstvenie sa stará výletná reštaurácia.⁷ K mestským osvetovým strediskám patrí Mestské kultúrne stredisko Junior a Dom Kultúry Družba.

MsKS Junior bolo zriadené na vykonávanie správy a údržby kultúrno-spoločenských zariadení mesta za účelom vytvárania podmienok pre rozvoj kultúrno-spoločenských a výchovno-vzdelávacích potrieb obyvateľov mesta. Okrem kultúrnych podujatí MsKS v Leviciach aj premieta Kino Junior- každý deň okrem pondelka a v letných mesiacoch premieta prírodné kino amfiteáter.

⁵ Ako v pozn.1, s. 4.

⁶ Ako v pozn. 2, s. 11.

⁷ In. Levická informačná agentúra (údaje nedostupné).

DK Družba je mestský kultúrny dom, ktorý poskytuje rôzne filmové alebo divadelné predstavenia, nachádza sa tu estrádna sála, ktorá slúži na výstavy, maturitné plesy, svadobné zábavy. Na prízemí je reštaurácia a Mestská okresná knižnica v Leviciach so širokým výberom kníh. V DK Družba sa každoročne konajú rôzne podujatia ako napríklad *Javisko je naše, Levické poľovnícke dni, Levické divadelné dni, Perová parta, Svetový deň tanca, Mikuláš, Rock song, Po stopách našich predkov, Levická superstar* a iné.

2.3 Tradície v regióne

V 11. storočí bol centrom regiónu Starý Tekov, kde kedysi stál opevnený zemný hrad. Jednou z poddanských osád bola aj Léva, dnešné Levice. Ale nie sú to len Levice, ktoré robia tento región výnimočným. Na úpätí Štiavnických vrchov, od Nového Tekova až po Pukanec, sa tiahne takmer súvislý pás vinohradov. Vinohrady sú otočené smerom na juh, čo umožňuje dopestovať kvalitné a chutné vínka známe v širokom okolí.

Levický región sa pýši mnohými tradíciami. Často sa preto v regióne organizujú podujatia, ktoré majú v spojení s folklórom a tradíciami svojej neopakovateľnej čary. Známym podujatím je aj Čajkovské vinobranie, kde sa okrem vinohradníckej tradície prezentujú aj ľudové remeslá, zachovaný štýl života v tekovskom regióne a mnoho iného. Jednou z atrakcií je aj bohato zdobený tekovský, alebo aj takzvaný čilejkársky kroj. Návštevník regiónu by nemal obísť aj remeselnícke trhy v Pukanci, na ktorých sa prezentujú remeselníci a prevažne svetoznáma pukanská keramika, ďalej splav Hrona, Levické hradné slávnosti, ďaleko známy Levický jarmok, ktoré sa konajú v októbri, ďalej dostihy v Novom Tekove, celoregionálne Tekovské folklórne slávnosti a množstvo iných podujatí a akcií regiónu. Za zmienku stojí aj ľudový dom v Jure nad Hronom, v ktorom sa uchovali ukážky tradícií z južnej časti regiónu.

Na svoje si v tekovskom regióne prídu aj vyznávači športov a turistiky. Osviežením je aj výstup na vrch Vápnik zvaný tiež Šiklôš. Pri svojich potulkách regiónom nezabudnite navštíviť Slovenskú bránu za obcou Kozárovce, ktorá vytvára prirodzený vstup do Levického kraja.

Najvýznamnejšou celomestskou akciou sú Levické hradné slávnosti, ktoré mali dlhoročnú tradíciu. Po dlhšej odmlke boli obnovené a znova poskytujú priestor prezentovať umenie našich ľudových ale aj profesionálnych umelcov. Cieľom LHS je prostredníctvom ľudových remesiel, historických vystúpení, podať výpoveď o našej kultúre, osloviť každého spoluobčana a nadviazať na citlivé otázky nového tisícročia.⁸

⁸ Spoločnosť (c)r 65. Región Tekov. [online].

3 Všeobecná charakteristika kultúrneho zemepisu levického okresu

Najvzácnejšou historickou pamiatkou Levíc je hrad, ktorého gotické jadro sa zachovalo iba v zrúcaninách. V niekdajších pevnostných budovách je v súčasnosti Tekovské múzeum s bohatými zbierkami, ktoré navštevujú mnohí domáci i zahraniční turisti. Pýchou Levíc je veľké námestie obostavané staršími secesnými budovami z minulého storočia a impozantnou stavbou kultúrneho domu Družba. V strede námestia stojí pamätník hrdinov druhej svetovej vojny. Nad mestom sa vyníma mohutná budova niekdajšej Učiteľskej akadémie, v ktorej je v súčasnosti Pedagogická a sociálna akadémia. Barokový katolícky kostol bol postavený v roku 1780, roku 1902 k nemu pristavili dve klasicistické veže. V objatí výbežkov Štiavnických hôr, bohatých na vzácne rudy, leží starobylé „slobodné kráľovstvo a banské mesto“ Pukanec, ktorý je známy keramikou, vinohradníctvom, ovocinárstvom, a najmä zeleninárstvom. V Kalinčiakove upúta pozornosť návštevníkov románsky kostolík a klasicistický kaštieľ z minulého storočia, v súčasnosti slúžiaci ako kultúrny dom. V rovinatom kraji južnej časti levického okresu, na pravom brehu Hrona, leží mesto Želiezovce. So Želiezovcami je spätý život slávneho hudobného skladateľa Franza Schuberta. V blízkej Čake je pochovaný slovenský národný buditeľ, riaditeľ bývalého slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom, Martin Čuleň a Jozefína Sablavová, zakladateľka a prvá podpredsedníčka Živeny. Na juhovýchodnom okraji Levického okresu ležia Šahy, druhé najväčšie mesto v okrese, bývalé sídlo Hontianskej župy a neskôr sídlo Šahanského okresu. Na bývalom župnom dome v Šahách je pamätná tabuľa s portrétom revolučného básnika Janka Kráľa, ktorého tu v roku 1848 väznili pre podnecovanie poddaného ľudu k vzbure v Hontianskej župe.⁹

Každoročne organizuje mesto Levice širokú škálu kultúrnych a športových podujatí pre verejnosť. Na realizáciu takýchto podujatí sa vzťahuje možnosť získať prostriedky z nitranskeho samosprávneho kraja prípadne iných grantových programov.

3.1 Tekovské múzeum a hrad

Tekovské múzeum v Leviciach vzniklo zásluhou vrábeľského poštmajstra Jozefa Nécseyho, ktorý daroval mestu Levice v roku 1927 svoju rozsiahlu zbierku archeologických a národopisných predmetov, obrazov, rodinného archívu a kníh. Prvým sídlom múzea bolo druhé poschodie mestského domu, kde prvý správca múzea, Jenő Kriek, v priebehu jedného roka nainštaloval aj prvú expozíciu pod názvom „Nécseyho

⁹ Ako v pozn. 1, s. 5-7.

izba. V roku 1954 sa múzeum sťahuje do prízemných priestorov bývalého františkánskeho kláštora a o štyri roky do pevnostnej tzv. Kapitánskej budovy v areáli hradu Levice, kde sídli doteraz. V tomto období už pôsobí ako okresné vlastivedné múzeum a začína používať názov Tekovské múzeum v Leviciach.¹⁰

V priebehu ďalších rokov sa zbierka rozrastala o dary obyvateľstva mesta a širokého okolia, škôl a rôznych inštitúcií. „V roku 1982 dochádza k zatvoreniu stálych expozícií kvôli rekonštrukčným prácam na Kapitánskej budove, ktoré trvali celých šesťnásť rokov.“¹¹ Od roku 2001 postupne tu boli otvorené rôzne expozície ako Galéria Jozefa Nécseyho, v Kapitánskej budove nová výstavná miestnosť, druhá časť stálej expozície venovaná archeologickým lokalitám v regióne, koncertná sála v stálej expozícii múzea, tretia časť stálej expozície venovaná spoločenskému životu v Leviciach a remeslám v regióne. V období september 2005 až máj 2006 sa realizovala rekonštrukcia priestorov Juhozápadnej bašty na amfiteáter, ktorý bude slúžiť pre potreby Tekovského múzea v Leviciach na organizovanie kultúrnych podujatí súvisiacich s historickým charakterom hradného areálu.¹²

Dominantou mesta je „Levický hrad“. Bol postavený na úzkom skalnom ostrohu nad močariskami Hrona pravdepodobne v druhej polovici XIII. storočia alebo začiatkom XIV. storočia. Nahradil Tatármi spustošený Tekovský hrad. Prvýkrát sa Levický hrad spomína v donačnej listine z roku 1318. Z listiny sa dozvedáme, že hrad bol v moci Matúša Čáka. Po jeho smrti sa hrad stal majetkom kráľa Karola Róberta.¹³ V polovici XVII. storočia zosilneli nájazdy Turkov. Z tohto obdobia sa zachoval zaujímavý opis mesta z pera tureckého cestovateľa Evlia Čelebiho, podľa ktorého mali Levice asi 500 domov, dva kostoly a až 50 obchodov. V nasledujúcom roku sa začala rozsiahla protiturecká ofenzíva. V tomto boji zahynul i kapitán Levického hradu Štefan Koháry. Aby sa hradná pevnosť nedostala do rúk cisárskych vojsk, kuruci ju vo februári 1709 začali búrať. Z vojenského hľadiska prestal mať hodnotu a nikdy viac nebol obnovený. Tak zanikla slávna pevnosť dolného Pohronia – Levický hrad.¹⁴

V súčasnosti sa na jednotlivých výstavách predstavujú umenia z rôznych umeleckých oblastí. Súčasťou Tekovského múzea sú aj vysunuté expozície *Skalné obydlia Brhlovce*.

¹⁰ Dano, J. a kol. 80 rokov múzea v Leviciach. Levice : Tekovské múzeum, 2007, s. 2.

¹¹ Tamtiež, s. 2.

¹² Szénási, P. Z histórie Tekovského múzea. [online].

¹³ Ako v pozn. 2, s. 9.

¹⁴ Ako v pozn. 9, s. 2.

„Pozostáva z murovaného domu z konca XIX. storočia a priestorov vysekaných do skaly v dvoch podlažiach. Na prízemí sa nachádza letná kuchyňa, komora a ukážky kamenárskych výrobkov a náradia, na podlaží je vyhlídková terasa a malá komôrka. Interiér je zariadený podľa funkcie jednotlivých miestností dobovým nábytkom a inventárom a dokumentuje zvláštnu formu ľudového staviteľstva a bývania od konca 19. storočia po 50. roky XX. storočia.“¹⁵ Dnes sú z nich obývané už len niektoré, väčšinou slúžia ako hospodárske priestory a maštale. Sú to suché, pomerne teplé obydlia a v niektorých je priamo v obytnom priestore vykopaná aj studňa.¹⁶

Vodný mlyn Bohunice je „mlynská usadlosť bývalého mlynára Pavla Turčana leží pri potoku Sikenica, asi 1 km od horného, severného konca dediny. Ide o typ vodného mlyna s kolesom na vrchný pohon, mlecie zariadenie bolo zmodernizované, v roku 1938 bola zavedená aj elektrina. Obytná časť pozostáva z izby, kuchyne a komory, ku ktorej prilieha pivnica a je zariadená dobovým nábytkom a inventárom. Technickú časť tvorí mlynica s mlynskými strojmi a kolesovňou, ktoré sú vertikálne členené.“¹⁷

Pamätná izba Franza Schuberta v Želiezovciach „je umiestnená v tzv. Sovom zámočku, kde svetoznámy hudobný skladateľ Franz Schubert pôsobil v rodine Esterházyovcov ako učiteľ hudby, počas svojich dvoch pobytov v roku 1818 a 1824. Expozícia pomocou dokumentov a dobového nábytku a inventára zaznamenáva pôsobenie tohto hudobného skladateľa v Želiezovciach.“¹⁸

Služby: lektorský výklad, možnosť vyučovacích hodín, predaj publikácií vydávaných múzeom, predaj propagačného materiálu a suvenírov.

3.2 Pamiatky Levíc

Toto mesto v sebe skrýva nejednu historickú pamiatku a v jeho okolí je ich ešte viac. Keďže nie sú hlavným predmetom mojej práce, spísala som všeobecný prehľad pamiatok:

HRADY: Levický hrad s areálom, Barokový kaštieľ Eszterházyovcov, Dobóovský kaštieľ (popis v časti „Levický hrad s areálom“), Barokový kaštieľ v Kalinčiakove.

CIRKEVNÉ PAMIATKY: Klasicistický kostol sv. Michala archanjela, Kalvínsky kostol, Klasicistický a evanjelický kostol, Rímskokatolícky kostol svätého Jozefa, Synagóga, Klasicistický Trojičný stĺp, Pomník Štefana Koháryho, Kaplnka svätého Jána

¹⁵ In. Tekovské múzeum v Leviciach. (údaje nedostupné).

¹⁶ Ako v pozn. 2, s. 6.

¹⁷ Ako v pozn. 14.

¹⁸ Ako v pozn. 14.

Nepomuckého, Kaplnka sv. Urbana, Kalvária, Románsky emporový kostolík z 12. storočia (Kalinčiakovo).

POMNÍKY, BUSTY A SOCHY: Pomník padlým v II. svetovej vojne, Busta Ľudovíta Štúra, Socha generála Milana Rastislava Štefánika, Pamätník na Šiklôši

VÝZNAMNÉ BUDOVY: Bývalá radnica (dnes budova mestského úradu), Klainov dom, Kalvínsky dvor, Knappov dom, Jozefčekov dom, Borošov dom, Bývalý Weinbergerov dom, Meštiansky dom, Mukov dom, Hotel Lev, Budova bývalého učiteľského ústavu, Schoellerov mlyn, Bývalý Schoellerov kaštieľ, Vojenské kasárne¹⁹

Za zmienku určite stojí *pomník padlým hrdinom*. „*Je to miesto, kde boli pochovaní príslušníci sovietskej a rumunskej armády. Na terasovitej základni stojí štvorboký obelisk z bieleho travertínu. V priechelí pred obeliskom na kvádrovom podstavci je misa na grécky oheň.*“²⁰ Busta Ľudovíta Štúra je „*pamätník z bieleho kameňa a bronzu v podobe veľkej otvorenej knihy. Na jednej strane knihy je Štúrova busta, na druhej zväčšený jeho vlastnoručný podpis. Otvorená kniha má znázorňovať cenný vklad Ľ. Štúra do vzdelania, kultúrneho a duchovného života Slovákov.*“²¹

Pamätník na Šiklôši je venovaný tunajším bojom v období II. sv. vojny. Vrch predstavuje zvyšok travertínovej kopy, kde sa donedávna okrem travertínu získavala aj ušľachtilá prekryštalizovaná odroda označovaná ako „*levický zlatý ónyx*“.²²

Pukanská keramika tvorí v bohatých národopisných zbierkach Tekovského múzea v Leviciach najpočetnejšiu kolekciu zbierka ľudovej keramiky. Vyše 1100 hrnčiarskych výrobkov dokumentuje zručnosť ľudových hrnčiarov nielen z Pukanca, ale aj iných lokalít.²³

Nová *socha generála Milana Rastislava Štefánika* bola odhalená dňa 4. mája 2007 v mestskom parku v Leviciach. Iniciátorom tejto myšlienky bol riaditeľ Domu Matice slovenskej, pán Vincent Mozdík. Bronzová socha je vysoká 2,4 metra. Pri odhaľovaní sochy preleteli nad parkom lietadlá zo Sliača, ktoré symbolicky pripomenuli, že Štefánik bol letcom. Socha je z dielne Mareka Mikloša.

¹⁹ Mesto Levice. Historické pamiatky. [online].

²⁰ Reško, A. Levice. Léva. 1. vyd. Komárno : KT, 2001, s. 16.

²¹ Sme. sk. V Leviciach odhalili pamätník s bustou Ľudovíta Štúra. [online].

²² Ako v pozn. 19, s. 9.

²³ Pukanská keramika v zbierkach Tekovského múzea. Bratislava : Obzor. 1982. (údaje nedostupné).

4 Významné osobnosti levického okresu

S Levickým okresom sú spojené mnohé osobnosti, tváre z minulosti i súčasnosti, niektoré známe viac, niektoré menej a keďže Levice boli obliehané Turkami, sú späté aj s národnými hrdinami. V našej práci priblížime aspoň niektorých.

4.1 Jozef Cíger Hronský (1896-1960)

„V rokoch 1910-1914 študoval na učiteľskom ústave v Leviciach, kde získal učiteľské oprávnenie. Spočiatku pôsobil ako učiteľ, v roku 1933 opúšťa pedagogické povolanie a stáva sa tajomníkom Matice slovenskej v Martine. V roku 1940 sa stal jej správcom. Z Matice slovenskej vybudoval vrcholnú národnú inštitúciu reprezentujúcu slovenskú vedu a kultúru. Po roku 1945 odchádza do emigrácie najprv do Rakúska, neskôr do Talianska a po roku 1948 sa usadil v Argentíne. Pracoval v Slovenskom kultúrnom spolku v Argentíne a v roku 1956 sa stal predsedom Slovenskej národnej rady v zahraničí. Bol čestným predsedom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov. Aktívne sa podieľal na založení zahraničnej Matice slovenskej. Jeho literárna tvorba je veľmi rozsiahla. Napísal veľa kníh pre deti i dospelých. Bol redaktorom Slovenských pohľadov, Slniečka a venoval sa aj výtvarnej tvorbe (akvarely, vitráže). V roku 1993 a dňa 8. 8. 1993 ho pochoval biskup Ján Baláž na národnom cintoríne v Martine.“²⁴

Najznámejšie diela: Medové srdce, Proroctvo doktora Stankovského, Chlieb, Podpolianske rozprávky, Tomčíkovci, Jozef Mak, Pisár Gráč, Svet na trasovisku, Janko Hraško, Smelý zajko, Smelý zajko v Afrike, Zakopaný meč, Budkáčik a Dubkáčik, Sokoliar Tomáš, Tri múdre kozliatka.

4.2 Kálmán Kittenberger (1881-1958)

Narodil sa 10. októbra 1881 v Leviciach, kde aj študoval na učiteľskej akadémii, neskôr pokračoval v štúdiách v Budapešti na meštianskej učiteľskej akadémii. Už vtedy sa vedome pripravoval na zbery aj preparovanie. Pravidelne prichádzal do preparačnej dielne Zoologického oddelenia Národného múzea, kde mu prideliť aj posteľ. Svoje vysokoškolské štúdiá nedokončil. Krátky čas pracoval ako učiteľ v dedinke Tatrang v Sedmohradsku a v roku 1902 vstúpil prvýkrát na africkú zem. Počas svojho života navštívil šesťkrát východnú časť rovníkovej oblasti kontinentu, ktorá je najbohatšia zo zoologického hľadiska. Strávil tu viac ako desať rokov svojho života.²⁵

²⁴ Zátoková, M. Slovník osobností levického regiónu. 1. vyd. Levice : Tekovská knižnica, 2001, s. 45 -46.

²⁵ Dano, J. Kálmán Kittenberger. Levice : Tekovské múzeum, 2002.

Neskôr pracoval ako preparátor zoologického oddelenia Maďarského národného múzea v Budapešti. Z poverenia múzea podnikol zberateľské a výskumné cesty do Afriky a pre Maďarské národné múzeum priniesol rôzne zbierkové predmety veľkej hodnoty. Jednu zo svojich zbierok venoval Tekovskému múzeu v Leviciach. Patril k najuznávanejším znalcom africkej fauny na začiatku storočia. Bol redaktorom i vydavateľom poľovníckeho časopisu Nimród. Je autorom viacerých cestopisných kníh, odborných štúdií a článkov.

Dielo: Na poľovníckej a zberateľskej ceste po východnej Afrike, Zmenená Afrika, V divočine východnej Afriky, Od Kilimandžára po Nagymaros.²⁶

4.3 Štefan Koháry

Od roku 1661 bol županom Hontianskej stolice a tiež hlavným kapitánom banských miest i Levického hradu. 19. 7. 1664 sa zúčastnil so svojimi jednotkami spolu s cisárskymi vojskami generála de Suchesa bitky s Turkami pri Leviciach. V boji padol a jeho telo našli neďaleko Levíc v chotári Hronských Kosíh na mieste, kde dnes stojí na jeho počesť kaplnka. Je pochovaný v rodinnej krypte v Hronskom Beňadiku. Vybudoval ju jeho syn Štefan v roku 1690, ktorý sa v roku 1713 postaral aj o vybudovanie pomníka a spomínanej kaplnky. Na kaplnke bola umiestnená pamätná tabuľa s latinským textom.²⁷

4.4 Jozef Nécsey (1842-1929)

Narodil sa 27. augusta 1842 v Oslanoch, pochádzal zo starej Nécseyovskej vetvy, ktorá sa spomína už pri tureckých nájazdoch v roku 1583. Vychodil gymnázium v Prievidzi a Nitre, po ukončení sa dostal na banícku školu do Banskej Štiavnice. V roku 1862 ako dvadsaťročný skončil kurz pre poštmajstrov – do roku 1871 pôsobil na viacerých postoch. V auguste 1869 získal poštu vo Vrábloch, kde sa stal poštmajstrom a kde žil až do svojej smrti. Ako poštmajster sa dostáva do styku so susednými mestami – poštami, takto sa dostáva do styku aj s levickým poštmajstrom a významnejšími osobnosťami. S Levicami ho už ale spájajú začiatky sedemdesiatych rokov, kedy sa jeho mladší brat Klement ako vojak dostáva do Levíc, tiež brat Michal, ktorý bol vynikajúci advokát, bol na praxi Leviciach u vynikajúceho Csebey Floriána. Všetky jeho zbierky – ako knižné, tak archeologické, venuje múzeu v Leviciach. V roku 1927 poskytne mestu Levice veľkú pôžičku 400 000 korún, ktorú potom v roku 1928 v Zakladajúcom dokumente s pripomienkami mesta venujú na „Nécsey Jozef a manželky Agáty Ida nadáciu“ na dobročinné účely. V tom čase sa levickí radní rozhodli vystavať dve poschodia na

²⁶ Ako v pozn. 23, s. 62.

²⁷ Tamtiež, s. 64.

mestskom dome, čo Nécsey s radosťou uvítal, pretože tam malo dostať dôstojné miesto aj jeho múzeum. Jozef Nécsey 7. novembra prekvapil všetkých, keď už s veľmi podlomeným zdravím prišiel do Levíc so svojim sluhom, aby oplatil návštevu a rozlúčil sa s milovanými Levicami, s ostatnými priateľmi, aby vykonal poslednú povinnosť – poslednú vôľu a spojitosť s nadáciou. Cez veľké okno svojim skleným pohľadom si prezrel rozvíjajúce sa mesto a okolitú panorámu, spočinul na okolitých viniciach a po jeho zvrastenej tvári sa skotúľali slzy. V noci 17. januára 1929 jeho srdce dotĺklo.²⁸

4.5 Eugen Kriek (1861-1940)

V Leviciach pôsobil od roku 1881. Jedenásť rokov bol dočasným, neskôr stálym profesorom na učiteľskom ústave v Leviciach a v roku 1911 mu bola udelená hodnosť titulárneho riaditeľa. Spolu s Jozefom Nécseyom, uznávaným zberateľom starožitností z Vrábel', mal najväčšiu zásluhu na vybudovaní levického múzea. Jozef Nécsey daroval Leviciam v roku 1927 zbierku archeologických a umeleckých diel. Prvým správcom tejto zbierky sa stal Eugen Kriek, ktorý ju do prvej expozície odborne usporiadal v roku 1928. V povedomí verejnosti je známa ako Nécseyho izba. Zomrel 26. 9. 1940 v Leviciach.²⁹

4.6 Ján Palárik (1822-1870)

Študoval na gymnáziu v Žiline a v Kecskeméte v Maďarsku. V rokoch 1839-1847 študoval teológiu v seminároch v Ostrihome, Bratislave i v Trnave. V roku 1847 ho vysvätili za kňaza. Starý Tekov bol jeho prvou kaplánskou stanicou. Pôsobil tu v rokoch 1847-1850. Do tohto obdobia spadajú i jeho literárne a vydavateľské začiatky. Už počas pôsobenia v Tekove sa snažil za pomoci kaplána doktora Andreja Radlinského zo Zlatých Moraviec získať povolenie vo Viedni na vydávanie slovenského cirkevného časopisu. Prvé číslo tohto časopisu vyšlo v roku 1850 pod názvom Cyril a Method. V tom čase bol Ján Palárik vo Vindšachte (dnes Štiavnické Bane) pri Banskej Štiavnici. Pôsobenie v Starom Tekove ovplyvnilo Palárikovu orientáciu na riešenie národnostnej otázky v Uhorsku prejavujúcej sa neskôr v programe Novej školy slovenskej. Táto myšlienka vystupuje vo všetkých jeho divadelných hrách, v ktorých odsudzuje národnú ľahostajnosť a odrodilstvo. Na pamiatku jeho pôsobenia mu v roku 1968 odhalili v Starom Tekove pamätník.

Dielo: Inkognito, Drotár, Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri Obžinkoch a iné.³⁰

²⁸ „BARS“ melléklete, 1929, číslo 51. (údaje nedostupné).

²⁹ Ako v pozn. 23, s. 69-70.

³⁰ Tamtiež, s. 89-90.

5 Anton Hykisch

Tento spisovateľ, literárny kritik a publicista sa narodil 23. februára 1932. Jeho školské roky strávil na rôznych školách, potom študoval na Štátnom gymnáziu v Banskej Štiavnici. V rokoch 1949-1951 študoval na gymnáziu v Leviciach. Neskôr študoval na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. Pracoval na rôznych miestach ako ekonóm, literárny redaktor, knihovník, dokonca bol redaktorom vo vydavateľstve Mladé letá, v rokoch 1990-1992 bol poslancom NR SR a 1993-1997 veľvyslancom SR v Kanade. Do literatúry vstúpil koncom päťdesiatych rokov. Písal poviedky, novely, romány a faktografické diela. Z regionálneho hľadiska je zaujímavé jeho dielo s tematikou výstavby jadrovej elektrárne Atómové leto, ktorého námet čerpal v Levickom okrese.

Diela: Sen vchádza do stanice, Krok do neznáma, Stretol som ťa, Naďa, Námestie v Mähringu, Kanada nie je „Kanada“, Čas majstrov, Budúcnosť je už dnes, Kamarát Čipko, Nebojme sa sveta, Mária Terézia, Dovolenka v Pekingu, Obrana tajomstiev, Dhammapadam – Budhove slová múdrosti, Volanty do nebies, Túžba³¹

Atómové leto

V tomto románe sa dozvieme, čo sa odohráva na stavbe jadrovej elektrárne v Mochovciach na južnom Slovensku po havárii v Černobyle a ako vplýva technika na ľudí, ich spolužitie, citový život i lásku. Atómové leto nás vedie do atraktívneho prostredia jadrovej energetiky. Nazrieme do zákulisia školiacich stredísk pre operátorov reaktorov, spoznávame zložité súkolie miliardovej stavby: „*Kráčaš teda k rozostavanej veži a zblízka vidíš, ako z mohutného kruhu, širšieho ako futbalové ihrisko, vyrastajú štíhle betónové pätky a nesú sa corbusierovských nohách obrovskú kónickú škrupinu. Vo výške vari tretieho poschodia začína sa súvislý betónový plášť. Biele betónové kocky, nesmierne veľa kociek tvorí nádherne vyklonený zázrak. Hyperboid má tvary ženského tela, oblého drieku, ibaže z betónu a vnútri bude ochladzovať metráky vody, vzduchu a pary. Na prvej dokončenej veži pyšne žiari na šachovnicovom páse čierny nápis ŽELEZOBETON PRAHA.*“³², stretávame plejádu ľudí dneška : montérov, inžinierov, stavbárov, riadiacich pracovníkov, ale aj postavičky okresného mesta Pohronce. Autor použil pre označenie technikov, stavbárov a teda všetkých tých, čo atómku stavajú, výstižné pomenovanie:

³¹ Ako v pozn. 23, s. 48.

³² Hykisch, A. Atómové leto. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1988, s. 57.

RYTIERI NEVYHNUTNOSTI, čím chcel vyjadriť to nevyhnutné: teda zánik malej obce Žitňany, ktorá musela ustúpiť veľkej stavbe: „*Dňa 17. decembra sme mali posledné zasadnutie miestneho národného výboru za účasti zástupcov okresu. Keď každý obyvateľ Žitňan dostal od MNV na pamiatku ako darček súpravu pukanskej keramiky: džbán na víno a šesť pohárov. Na džbáne je nápis ŽITŇANY – KTO VÍNKO PIJE, TEN DLHO ŽIJE – EŽI 1981. Posledný záznam: Žitňany ako obec bude existovať do ukončenia výstavby jadrovej elektrárne. Po ukončení stavby meno bývalej obce ostane navždy v názve ATÓMOVÉ ELEKTRÁRNE ŽITŇANY.*“³³

Toto prozaické dielo sa kompozične člení na kapitoly, ktoré sú potom rozčlenené do troch väčších celkov s názvami LETO, ČO BOLO PREDTÝM a LETO SA KONČÍ. Kompozícia je chronologická, čiastočne sa prekrýva s retrospektívou, a to najmä v časti ČO BOLO PREDTÝM (podľa názvu je to návrat do blízkej minulosti), ale aj v Kláriných úvahách. Jednotlivé kapitoly na seba nadväzujú. Striedajú sa pasáže, v ktorých je rozprávačom autor, a v ktorých sú rozprávačom samotné postavy. Ďalej sú tu aj záznamy z kroniky obce Žitňany: „*22. decembra priviezli prvé panely na stavbu ubytovne pre budovateľov atómovej elektrárne... Prvé montované domy zmenili tichý život dediny. Naša obec sa teda podobá na rozbúrený úľ. Každý je v neistote. Každý deň čaká, kedy musí opustiť našu drahú dedinku, ku ktorej nás viaže toľko krásnych spomienok. Navyše sú tu pochovaný aj naši zosnulí. Veru bude ťažké opustiť aj cintorín, napriek tomu, že sú v ňom uložené pominuteľné pozostatky.*“³⁴

Celý dej sa sústreďuje najmä okolo postáv manželov Chladovcov. Inžinier Igor Chlad je technik, pragmatik, praktik a pije život plnými dúškami. Pracuje v jadrovej elektrárni. Je presvedčený v neomylnosť techniky. Dlhbojoval o svoje miesto v elektrárni, a teraz sa ho nemieni vzdať ani kvôli svojej žene. Jeho žena Klára, filozofka, je typ príjemnej, hlbavej a neurotickej ženy: „*Klára! Igor ju obdivoval. Jej ničím nespútaná dôkladnosť, inteligencia, schopnosť zázračne spájať veci zdanlivo nespojiteľné. Nádherné slová z ďalekých končín poznania lahodne vypadávali z jej pekných úst, pričom pohadzovala hlavou, čo všetko Igora uvádzalo do nadšenia...*“³⁵. Neustále sa cíti byť ohrozená jadrovou elektrárnou. Stále hľadá hlbší zmysel života. Predstavuje akýsi protipól k Igorovi Chladovi (ale vždy to tak nebolo, až keď nastúpil do elektrárne).

³³ Tamtiež, s. 144.

³⁴ Tamtiež, s. 32.

³⁵ Tamtiež, s. 12.

Neuspokojuje sa s konvenčnými otázkami ani odpoveďami. Úpenlivo hľadá hlbší zmysel života. Dielo sa začína úvodom in medias res, kedy sa ocitáme uprostred manželskej hádky u Chladovcov. Príčinou tejto hádky je to, že Igor Chlad pracuje v elektrárni, ale jeho manželka Klára neustále pociťuje strach z atómu: „*Môžeš mi vysvetliť, ako po tom všetkom chceš ešte ostať na stavbe atómkovy? Klára kričala a na konferenčnom stolíku pristávali ako výsadkári na leteckom dni jednotlivé papiere z výstrižkového archívu o Černobyle, kúsky novín, odpisy,... Igor stál za kreslom ako primrazený, hľadel na ženu s planúcimi očami, strapatú a schudnutú, tú kedysi a nedávno krásnu ženu, z ktorej ostali iba znepokojujúce horiace oči a nervózne dlhé ruky so štíhlymi prstami klaviristky. Biela spúšť v izbe ho vystrašila a prinútila padnúť na kolená ... Pri pokuse dohovoriť sa s Klárou sa stretával sa iba s jej očami, takými nepodobnými očiam Kláry z dávnych čias.*“³⁶

Toto nie je jediná výmena názorov medzi manželmi, v celom diele je ich oveľa viac. Osud a svár tejto dvojice prerastá hranice románového príbehu a kladie nám všetkým naliehavú otázku, ktorej sa nemôžeme koncom dvadsiateho storočia vyhnúť : Čo musíme zmeniť okolo nás i v sebe, aby sme mohli žiť dôstojne a ľudsky v neľútostnom svete hrozivých síl našej civilizácie? Odpoveď na túto otázku ale musí nájsť každý sám. Postupne sa dozvedáme o postoji občanov k novej elektrárni, veľmi dôkladne je opísaná atmosféra na stavbe, dozvedáme sa, ako pokračuje stavba. Počas celého deja nachádzame vo výpovediach postáv narážky na Černobyľskú katastrofu.

V časti ČO BOLO PREDTÝM sa ocitáme o niekoľko rokov späť. Chladovci sú ešte len mladomanželia, Igor robí skúšky na techniku v elektrárni. Klára sa mu snaží pomáhať, aj keď svoj strach neskrýva. Neskôr vzťah Chladovcov chladne, Igor sa dokonca zapletie s Monikou, zamestnankyňou Školcentra: „*Kráčal za ňou do skladu, ženské boky v pohybe, všetko v pohybe. S uľahčením zapadol za prvým regálom so šnúrkami a naukladanými vypínačmi, hlava pomútená alkoholom, tak sa to zdôvodňuje, jednoducho schytil Monu, vôbec sa nebránila, oprel ju o regál a jeho ruky začali s prieskumom dosiahnuteľných oblín pod látkou. Prekvapený ženský pohľad, ale inak nič. „Tu nie, ty žiačik,“ zašepkala. Nebránila sa ničomu, len odklonila hlavu... Keď sa nebadane vtlačili do tristodvadsaťtrojky, Mona sama zvnútra otočila kľúčom. Pre Igora to bol signál, ťahal ju z predsienky do izby a nedočkavo hmatal po neveriteľnom poklade, ku ktorému ho priviedla vypálená žiarovka.*“³⁷ Ku koncu Klára odchádza na vyšetrenie: „*–Kde je mama?*

³⁶ Tamtiež, s. 11-12.

³⁷ Tamtiež, s. 254-255.

- pýtajú sa chlapci. Maťo sa rozreval. – Na vyšetreniach v Bratislave, - vraví Igor Chlad a dúfa, že hovorí pravdu. Poďme za mamou, - prosí Peter. –Áno, pôjdem. Ale vy pekne ostanete u nášho starkého... S roztrasenými rukami, s úbohým stieračom na rozladenom wartburgu došiel do Bratislavy... Poobede o tretej, medzitým párky v bufete medzi pacientmi a náhliacimi sa doktorkami. – Pani Chladová? ... Áno, bola tu na vyšetrení. Kedy? Predsa včera. A vy nič neviete? ... Zjavná a zhoršená srdcová insuficiencia... zvýšená excitabilita stimulovaných enurónov... Niečo o podozrení na nádor na mozgu... neoplasma intracraviale... Nie...chvalabohu nie.³⁸ Zomiera pri autohavárii, keď sa viezla s Editou v škodovke domov: „Hoplá. ... Prižmurujem oči, niečo praská ako škrupina veľkonočného vajička, pamätáš sa, držíš vyfúkanú kraslicu medzi prstami, bojíš sa, aby ti nevypadla a zrazu puk – v dlani ti ostanú iba škrupiny. ... Ako dobre, že nie ste so mnou moji chlapci...Sťaby som už nemala oči, všetko je biele a spaľuje ma nevysloviteľná žiara, horúčka, chladný uterák, mama, som v strede, v ohnisku, v pahrebe, vraciam sa domov, cítim blízkosť niekoho a ... Posledný, rozhodujúci skok do inej dráhy...“³⁹

Edita vyšla z nehody len s odreninami. Klárinho pohrebu sa nezúčastnila, lebo ako sa neskôr písomne vyjadrila Kláriným rodičom, Klára vraj nezomrela na následky autonehody, ale na mozgovú príhodu, ktorá u mohla o hodinu neskôr chytiť aj v chalupe rodičovského domu. Záver diela má charakter filozofickej úvahy: „Nič sa nekončí. Ukončená kniha je iba prerušením. Pokusom o krátke pristavenie nekonečného plynutia času. Zbohom, krásna Klára, nikdy na Teba nezabudneme. Vydrží Igor Chlad a jeho chlapci? Rád by som ich stretol o pár rokov. Až sa bude spúšťať prvý blok v Žitňanoch a táto zem sa zase trochu ohreje nielen kysličníkom uraničitým, ale aj niečím iným, čo je hlboko v nás.“⁴⁰

³⁸ Tamtiež, s. 319-320.

³⁹ Tamtiež, s. 325.

⁴⁰ Tamtiež, s. 335.

6 Elena Čepčeková (1922-1992)

Pracovala ako učiteľka, úradníčka, v propagácii Československého filmu, neskôr ako redaktorka vo vydavateľstve Práca a v detských časopisoch Ohník, Zornička, Slniečko.

Po roku 1968 sa venovala literárnej tvorbe profesionálne. K regiónu sa viaže pobytom v Malom Kiari v rokoch 1931-1936 na gazdovstve statkára Drdoša. Písala poéziu i prózu, bábkové i rozprávkové hry, seriály pre rozhlas a televíziu.

Dielo: *Poézia:* Slniečko, Tá naša dedinka, Svitol dníček, Stračia nôžka, Hrdinovia, Dve mačiatka, Myšky, myšky, utekajte, O lenivom kladivku, A ja som už veľká, Utopený mesiacik, Veľký kráľ a malá myš, Cvičíme so zvieratkami

Próza: Lístok tuláčik, Černobodka, Dievča z Majera, Marcela, neplač, My s červenou hviezdíčkou, Výhovorka býva horká, Mýlka neplatí, Vierino veľké tajomstvo, O jedno prosím, Meduška, Meduška a jej kamaráti, Jedenásť princezien a šašo, Móda, nemóda, Serenáda pre Martinu, Tutulaj a vrtichvost, Monika, Nezabudni, Monika, Kiki a Miki, Slniečko na motúze, Monikine cesty⁴¹.

Dievča z Majera

O pobyte v Malom Kiari sa zmiňuje v románe Dievča z Majera (1960), v ktorom sa opiera o hlboké zážitky z detstva. Jej dielo je veľmi rozsiahle. Evka Záhorová je mladé tiché dievča. So svojimi rodičmi a súrodencami, o rok mladšou Veronou, malou Magdou a Miškom, bývajú v Domadiciach. Radšej sa zatne akoby mala protirečiť svojim rodičom, hlavne mame, ktorá na ňu aj Veronu neustále kričí. Je síce slabá a nevie ani poriadne pracovať, to ale neznamená, že pracovať nevie. Je terčom výsmechu svojej mladšej silnejšej sestry Verony. Evka však bola zase veľmi učenlivá, túžila ísť na meštianku študovať. Uvedomila si svoju šikovnosť, keď jej pán učiteľ pri odchode z ich školy na meštianku venoval niečo: „- Evka, - vraví učiteľ, - toto si vezmi na pamiatku. A podal jej knižku. Neveľkú, so zeleným obalom, na rožkoch trochu pokrčenú, -Ja ... ja... – upiera oči do učiteľovej tváre, ale na knižku sa bojí siahnuť. – Vezmi si, - vtíska jej ju učiteľ do ruky. – Porozprávam sa ešte s otcom, aby ťa do tej meštianky dali. Tam sa potom stretneme. Pohladkal ju po čiernych vlasoch a potisol ku dverám. Bola celá popletená. Nemyslela v tej chvíli na nič, len stískala zelenú knižku. Potom sa jej vo vedomí začal prebúdzat pocit hrdosti. Ona jediná dostala knižku. Nikto iný. Predsa ju má pán učiteľ najradšej. Vždy sa bude dobre učiť. A keby sa raz dostala do škôl, vždy sa bude správať tak, aby mal z nej

⁴¹ Ako v pozn. 23, s. 23.

radosť, aj keď o tom nebude vedieť.“⁴² Neskôr jej poslal poštou ďalší balík s knižkami, ale tentokrát odbornými. Deti si musia od mala privyrábať podľa možnosti, pomáhať v domácnosti, zametať dvor, kŕmiť zvieratá alebo chodiť na žihľavu: „Žihľava bola vysoká dozaista na meter a dievčence sa v nej strácali ako kurence v sleze. - Nebojíš sa hada? - začala Verona, lebo ticho jej bolo neznesiteľné. – Jaj, strašne sa bojím, - mykla sa Evka, akoby ho už mala pod nohou. – A ja nie. Pamätáš sa, ako sme si raz doma pri Hrone skoro naň sadli? – To bola užovka. Margitin otec si užovku dal aj za košeľu. Ale ja by som si nedala, ani keby neviem čo sľubovať“⁴³.“ Eva spolu so sestrou boli brigádne zbierať chrobáky na Pernešove pole a za 200 chrobákov dostali jednu korunu. Ďalšiu prácu dostane Eva, keď Miško ochorie na kylu, ale vylieči sa. Pre jeho ošetrujúcu sestričku má vyšívvať načierno predničku na mužskú košeľu podľa vzorky. Keď ho neskôr s mamou idú navštíviť a odovzdať výšivku, sestrička v nemocnici sa Evke natoľko zapáči, až ju inšpiruje ísť študovať do kláštora, a tak sa dočká konečne vysnívaného pokoja : „Potom prišla sestrička. Spod čierneho závoja hľadela na nich tvár bielučká ako mlieko. Jasně hnedé oči sa ligotali v tvári ako hviezdy. ?Aká je pekná, “ pomyslela si Evka. A bola rada, že jej vyšívvala tú predničku. – „Tak TY si tá Evička, - povedala a spravila jej palcom krížik na čelo. Evke udrela krv do tváre. Spomenula si na Veronine slová, ale nepovedala nič. Čože aj mala odpovedať? ... Vidiš, takýto život by som TI dopriala, - povedala mama. – Slúžila by si bohu a modlila by si sa za nás. – Aké školy majú mníšky? – opýtala sa Evka. – To ja neviem, dieťa moje. Ale istotne sú vyškolené, keď pomáhajú doktorom. Opýtame sa. Išla by si, Evka? – Išla, - vykričlo dievča, . išla. – Videlo sa jej to ako celkom iný, vysnívaný, krásny svet.“⁴⁴ Evka dostala ďalšiu ponuku na privyrobenie – učiť Pernešove deti po slovensky. Predstavovala si, ako ich učí, vysvetľuje im, no spravili si tam z nej slúžku a na učenie nevystával čas, len čo jej deti naprotiveň robili. Musela jej chodiť pomáhať Verona. Medzitým, v období júl – august, prišli do Domadíc ženci a celá dedina akoby sa stala na dva mesiace vymenenou. Deň pred odchodom bol veľký sprievod, spievalo sa, pilo, jedlo a veselilo: „Strýko vyrezal z dreva ženca a žnicu, dievky im ušili kroje a postavili pred domček v prostriedku venca. Žnica s kosákom, žnec s kosou. Prekrásne to bolo. Tento rok robili veniec v podobe zvona. Nastrihali dlhé pásiky, po oboch stranách ho vypluskali a na koncoch skrútili, ako keď sa motúzy snujú. Potom

⁴² Čepčková, E. Dievča z Majera. 3. vyd. Bratislava : Mladé letá, 1975, s. 10.

⁴³ Tamtiež, s. 23.

⁴⁴ Tamtiež, s. 36.

*pásiky napáli na rám v podobe zvona. Tri pásiky z plátna, jeden z klasov a kvetov. Srdce v prostriedku bolo z ruží. Zvon uviazali červenou mašľou na vyrezávaný tenký toporec a tak ho niesli na pleciach do kaštieľa. Pred večerom, keď už bol výžinok rozmeraný, všetci sa poumývali a poobliekali do najkrajších šiat. Ženy do krojov.*⁴⁵ A nakoniec sa išlo oslavovať na gazdovský dvor.

V kláštore však bola prísna výchova a mníšky na všetko, čo žiačky robili, neustále dohliadali a trestali ich pri prehrešení. Potom sa museli modliť celý ruženec a kajať sa, neraz i na samotke. Eva si v škole držala prvenstvo od začiatku. Zaľúbila si ich triednu učiteľku, Metodu, ktorá vyučovala počítanie a slovenčinu. Napísala o nej i báseň, no bola za ňu potrestaná, pretože jej myšlienky nezahŕňajú len obraz boha. Na konci roka išli kandidátky domov na prázdniny. Na Jeseň 1943 Perneš prepustil Záhoru, vraj syn Viliam prevezme majer: *„Veľkostatkár Perneš sedí vo svojej kancelárii zamračený a nevrlý. Prstami si prečesáva kávové, na sluchách prešedivené vlasy a húta. To si teda pomohol, keď prepustil Záhoru! Teraz, keď sa mu už päťdesiatka preklenula ponad hlavu, má viac starostí, ako kedykoľvek predtým. A to všetko žena a mladý - Vilo. Tí to upiekli. Záhora bol u nich desať rokov, bol príčinlivý a Perneš mu smelo mohol prenechať starosť o majer. A tu si Viliam vymyslel, že nechá štúdiá a vezme vedenie majera do svojich rúk.*⁴⁶ Záhorovci sa presťahovali do otcovského domu v Lovčičke, kde Záhora chodil robiť na pílu, Záhorka posluhovala u správcov a Verona slúžila u riaditeľa školy v meste. Evu raz poslali domov na zdravotnú dovolenku – trpela na katar pľúcnych hrotov a naspäť sa už vrátiť nechcela. Mama ju prosila, no k najhoršiemu došlo, keď na druhú nedeľu došla Verona a obe s matkou sa do Evy pustili. Opäť sa do kláštora vrátila, nevydržala to a nakoniec, po dvoch rokoch štúdiá na učiteľskom ústave, stadiaľ ušla cez modlitbu.

Perneš písal Záhorovi, aby mu zohnal nejakú slúžku. Poslal Evu. Pernešovci sa rozhodovali. Vedeli, že Eva je do roboty nesúca, ale nakoniec privolili: *„ - Na, prečítaj si, - podali list žene. - Záhora píše. Rýchlo sa obrátila. - A čo? - Čítaj! - No, pánboh poteš! - vykrikla zrazu. - Takú učenú slúžku sme ešte nemali. Čo si s ňou počneme? Nie, nie, - pokrútila hlavou. Viliam a Anča hľadeli spýtavo na ňu. - Von s tým, - ozval sa netrpezlivo mladý. - Záhora píše, že by nám poslal do služby tú ich najstaršiu, tú Evu, čo ju boli dali do kláštora. Vychodila meštianku a dva roky učiteľského ústavu a ušla im z kláštora. Doma ju vraj nechcú nechať, lebo sa hanbia, a inde do zamestnania ju zas nechcú dať, lebo sa*

⁴⁵ Tamtiež, s. 50-51.

⁴⁶ Tamtiež, s. 93.

o ňu boja.“⁴⁷ A tak sa Eva znova vrátila na Domadice. Cestou vo vlaku sa Eve prihovoriť cudzí mladík – vojak Martin: „Ja, ja nesledujem, - nevedela sa Eva chytro vynájsť. – Ja rozmýšľam. – Ajajáj, to veru nepristane mladému dievčaťu, tak tuho rozmýšľať, - zasmial sa. - A o čom vlastne? Viete, že neužitočné rozmýšľanie človeka oslabuje? Eva sa urazila. Nepovedala ani slova, len mu prudko pozrela do očí a odvrátila hlavu k obloku. Ja som to nemyslel zle, - začal sa ospravedlňovať. – Je mi len divné, že také mladé dievča môže byť také vážne. Nehnevajte sa. – Nehnevám sa, - povedala Eva, ale hlavu neskrútila.“⁴⁸ Na stanici ju vyzdvihol Viliam. Spočiatku bolo práce na ňu veľa, ale postupne si spravila harmonogram. Popri starej pani, ktorej čítavala z knižiek, nadobudla nové skúsenosti v pečení, varení i riadení domácnosti. Stretla sa so starými známymi, i kamarátmi z detstva – Jožkom, ktorý sa raz pobil pre ňu so Šaňom, lebo si vzala Jožkove výkresy: „Vitaj, Evka, - zavolať, len čo vykročila zo dverí. – Ani sme veriť nechceli. Jajaj, aká je z teba pekná slečna! – Vidíš, Jožko, čo ako som utekala z Domadíc, predsa som sa len vrátila.“⁴⁹ Jožko jej aj dvoril, ale odmietla ho, ako každého iného. Na Vianoce prišla domov aj dcéra Helena z Bratislavy, kde navštevuje rodinnú školu. S Evou sa poznali od detstva a mali si toho veľa povedať. Hoci bola od Evy o rok mladšia, Eva mala pocit, že je oveľa staršia.: „Pred obedom zavrčalo auto a všetci ako na povel vybehli z domu. Auto ešte ani nestálo a Helena už otvárala dvierka, vyskočila a hodila sa Eve do náručia. – Eve, Eva, kto by sa to bol nazdal! – volala.“⁵⁰ Na Štefana došla mladá chasa k Pernešovcom – štyria chlapani a tri dievčatá. Dom bol plný hudby a spevu. Eve sa nepáčilo, ako s ňou zaobchádzali chlapani a ešte ju aj trochu opili. V apríli Eva s dvomi ženami sadili v záhrade zeleninu a kvety. Perneš poslal Evu do Varadíc s balíkom pre farára. Cestou stretla Vila a vyznal jej lásku: „- Eva, - zašepkal, - vieš, že sa mi veľmi páčiš? Záhľadela sa mu do očí. Neodvrátil zrak a ona uverila, že vraví pravdu. – Eva, - zašepkal ešte raz a pritiahol ju bližšie. Nebránila sa.“⁵¹ Začali sa stretávať. Konečne bola k nemu bližšie a mohla sa ho spýtať na likérku, ktorú zriadil doma v malej miestnosti za práčovňou a nevenoval sa jej, ako by sa mal. Začali ju ľudia ohovárať ohľadom mladého. Hovorila mu to, ale bol pokojný. Nevedela zaspať. Ráno išla k vápenke za Vilom, ale nedošiel a tak šla zmoknutá domov. V tej noci pil s kamarátmi, tak nemohol sadnúť za volant. Jej city k nemu sa postupne vytratili. Do

⁴⁷ Tamtiež, s. 94-95.

⁴⁸ Tamtiež, s. 109.

⁴⁹ Tamtiež, s. 114.

⁵⁰ Tamtiež, s. 121.

⁵¹ Tamtiež, s. 153.

dediny došli partizáni. Prišlo k nim upachtené chlapča, že chcú zobrať pána farára. Perneš všetkých poslal spať a on čakal na Vila. Farár vkĺzol Eve do izby cez okno. Všade boli chlapi so zbraňami. Všetci boli doma zamknutí. Keď chceli na druhý deň odísť, došli Nemci so zbraňami. Ubytovali ich v kaštieli. Ľudia mali zákaz vychádzať od šiestej hodiny rána do osemnástej hodiny. Treba poslať po záchranu a podujala sa Eva, ženu skôr prehliadnu. Hneď na dvore ju chytil vojak, vyhovorila sa na drevo, odkiaľ prebehla cez dvierka nosníka pri sliepkach. Chytili ju akýsi jej, je v bezpečí. Stretla Martina z vlaku. Eva pocítila chuť vojny, dokonca mierila z guľometu: „*Eva sa pritiahla bližšie ku guľometu, ruku položila zľahka na spúšť a hneď ju obtiahla. Čudovala sa, že necíti ani strach ani údiv, len studenú meravosť v celom tele. Sledovala pohybujúcu sa kolónu.*“⁵² Eva doviedla vojakov k Pernešovi. Večer sa s nimi rozlúčila a odišli na sever. Povedala im, nech sa stavia u jej rodičov a dajú im o nej vedieť. Tak sa aj stalo a Záhorka pobalila batoh s jedlom, vzala Miška a prišli si po Evu. Zdržali sa tri dni, lebo Miška boleli nohy. Eve vyplatili zvyšný plat plus 500 korún navyše. Doma Záhora púšťal kravy a zrazu výbuchy. Všetko nechali doma a išli ku Katine do pivnice. Zacítili dym. Išiel sa Záhora pozrieť, či im nehorí dom. Našiel dvoch zranených partizánov, prišla aj Eva, ošetrovali ich: „*Eva sa sklonila nad zraneným. Najprv sa zahľadela na ruku, potom na tvár. Zbledla a padla na kolená. Chvíľu hľadela ako bleskom zasiahnutá, potom mu chytila hlavu do rúk a začala ním triasť. – Martin, Martin, počuješ ma? Martin! – zaplakala. Otec sa vrátil s fľašou a plátanom. – Čo nariekaš? Vo vojne sa aj horšie stáva. – Otec, to je on... – Kto? – pýtal sa nechápavo. – Martin, ten z hôr, čo som vám o ňom toľko rozprávala. – Ba starého otca! – pokrútil Záhora hlavou. – Teraz sa ľudia všelijako stretávajú.*“⁵³ Nakoniec prišli Rusi: „*– Tu sú! – skríkol vonku ktosi. – Rusi sú tu! – Ľudia, poďme hasiť na horný koniec, - zbieral sa Katinin starý otec zo zeme. Pivnica sa vyprázdnila, len Eva ostala s Martinom. – Prerazili! – vravela mu do ucha. – Už sú tu! Martin, Martin, už je to tu. Prežili sme.*“⁵⁴ O Martina sa starali dva týždne. Večer pred odchodom matka nadhodila pochyby medzi Evou a Martinom. Na druhý deň sa chystal na cestu. Odprevadili ho ku kompe. Eva mu vysvetlila: „*Práce sa nebojím a raz som ti už povedala, že pri tebe sa cítim ešte silnejšia. Ale jedno sa musíš naučiť. – A to? – Pripustiť ma k slovu a robiť závery až potom, keď budeš všetko vedieť. Smiali sa.*“⁵⁵

⁵² Tamtiež, s. 204.

⁵³ Tamtiež, . s. 242.

⁵⁴ Tamtiež, s. 247.

⁵⁵ Tamtiež, s. 263.

7 Jaroslav Hašek (1883-1923)

V roku 1901 navštívil vtedy ako osemnásťročný študent so svojím mladším bratom Bohuslavom v rámci prázdninového putovania po Slovensku aj Jabloňovce a Pukanec.

V Jabloňovciach navštívil na odporúčenie Andreja Kmet'a evanjelického farára Ladislava Končeka. V Pukanci bol hosťom v rodinách učiteľa Samuela Sekana a JUDr. J. Schwarza. Tu napísal Hašek do pamätníka dcéry učiteľa Sekana Anny dve básničky, ktoré vyjadrili obdiv k Slovákom, medzi ktorými sa cítil ako doma. O návšteve v Pukanci napísal satirický fejtón *Spoved' z Maďárie*, v ktorom ostro zosmiešňuje vtedajšiu úradnícku mašinériu.

Dielo: Trampoty pana Tenkrát, Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova, Můj obchod se psy a jiné humoresky, Dekameron humoru a satiry, Osudy dobrého vojáka Švejka ze světové války.⁵⁶

Život na Puszta Magyarade

„Puszta Magyarad je malé uherské městečko. Leží v údolí mezi nevysokými kopci, na nichž roste víno. Na druhé straně těch kopců táhnou se bažiny a močály. Tam hnízdí velcí ptáci dropi a jednou začas v zimě objeví se tam vlci. Za močály pak rozpzdrtírají se pole kukuřice. Kdo se díva z vinic do kraje, nerozeznává, kde vysoké rákosí v bažinách.“⁵⁷

Notár pán Pál Örvöl si tu kúpil vinicu, ale na severnej strane, aby bol bližšie k vzdelanejšiemu svetu. Nudil sa tu, a tak sa zo zúfalstva pokúsil napísať právnické dielo o dedičskom práve. Sám seba sa snažil vzdelávať v oblasti politiky, o ktorú sa tu v tej dobe moc nestarali: *„Kdo by se staral o koalici, o stranu neodvislosti, o Bánffyho a Andrásyho. Věděl jen, že jejich poslanec je člověk vládní, a to stačilo, neboť neměli rádi jako v celém kraji Rakušany, a jednou za rok přicházeli přece jen nějaké vládní noviny do městečka, kde slibovala uherská vláda, že vynutí si ještě více ústupků na rakouské vládě.“⁵⁸*

Písal i články do novín. Za vládneho kandidáta si zvolilo mestečko pána Rekeseresa, „který neznal nic, a znal mnoho z Malého náučného slovníka, až si všechno popletl.“⁵⁹ Takéto popletené informácie sa šírili mestom. Notár ho v nude sledoval. Jeho poslucháči

⁵⁶ Ako v pozn. 23, s. 44.

⁵⁷ Hašek, J. Povídky II. Praha : Československý spisovatel, 1988, s. 198.

⁵⁸ Tamtiež, s. 200.

⁵⁹ Tamtiež, s. 201.

mali radi jeho jednoduchú trojslovnú vetu MY IM UKÁŽEME! Až sa čoraz viac pán Rekeseres blížil k miestu poslanca.

V druhej kapitole nastala vrava o tom, prečo je morská voda slaná. Pán dekan, dovtedy nerozmýšľajúci nad týmto faktom: „*morská voda je proto slaná, poněvadž do moří tekou prameny, které dřív vyluhovali se země.*“⁶⁰ A na druhý deň sa o ničom inom nehovorilo. Dekanovi to objasnil pán Rekeseres z jeho malého slovníka. Bol z toho ochromený, pretože prišiel o časť svojej vinice, ktorú vsadil v rozhovore so starostom Arvom. Hneď v prvú noc na nej bolo veselo. Do volebnej rady bol pozvaný magnát Harapás: „*Magnát Harapás byl boháč jako jeho předkové. Měl tolik stád, že v osmačtyřicátém roce jeho otec zásobil uherské oddíly masem na celou revoluci.*“⁶¹ Bol však opatrným človekom a s celým krajom v priateľskom vzťahu.

V tretej kapitole idú na vozíku cez kukuricu Resekeres a Harapás: „*Co myslíš bratře, je Země kulatá?*“ „*Země je kulatá, ctěný bratře Harapási!*“ odvetil úctivě Resekeres.“⁶² Harapás mu však neveril, pretože podľa neho by ľudia v Austrálii museli chodiť po hlavách. Zhodil Rekeseresa z voza do kukurice a pokračoval vo svojej rovine. Ráno, keď konečne došiel do mesta, ihneď si guľatosť Zeme overil v slovníku, a nemýlil sa. Ale poslancom sa nestal. Stal sa ním starosta Arva. „*Takový je život v Puszta Magyarádě, kde sa nudi královský notář Pál Örvöl.*“⁶³

⁶⁰ Tamtiež, s. 202.

⁶¹ Tamtiež, s. 204.

⁶² Tamtiež, s. 205 – 206.

⁶³ Tamtiež, s. 206.

8 Andrej Chudoba

Vlastným menom Ondrej Hudoba, sa narodil 21. novembra 1927 v Malých Krškanoch, osada Zajačia Dolina, v okrese Levice. Chodil na základnú ľudovú školu. V roku 1943 začal pracovať na rodičovskom majetku v Zajačej doline. V roku 1945 začína študovať na Štátnej učiteľskej akadémii v Leviciach. Po maturite v roku 1949 nastúpil na základnú vojenskú službu a po jej skončení pôsobil ako učiteľ v Žemberovciach a Čajkove.⁶⁴ „V roku 1951 bol prepustený zo školských služieb a musel odísť do výroby. Pracoval v závodoch S. M. Kirova v Tlmačoch ako robotník - rysovač, neskôr v SĽD Jednota v Pukanci a ako robotník - lysiari v podniku Sandrik, n. p. Dolné Hámre.“⁶⁵ Táto životná realita poznamenala aj jeho básne. „Jeho prvú báseň *Vaše tváre* uverejnil v Slove mladých. Od roku 1957 začal intenzívnejšie uverejňovať poéziu a prózu v Mladej tvorbe. V rokoch 1959-1962 sa venoval literárnej činnosti a spolupracoval s Československým filmom. Od roku 1963 učil na základnej škole v Pukanci. Základná škola v Pukanci v spolupráci s Maticou slovenskou usporadúva od roku 1997 literárnu súťaž pre talentovaných žiakov pod názvom Cena Andreja Chudobu. 13. júna 1953 sa oženil s Katarínou Bahnovou. Odvtedy nepretržite žije v Pukanci a venuje sa literárnej tvorbe, ktorá je úzko spätá s regiónom Tekova.“⁶⁶ Pestrou paletou postáv, príbehov i prostredí zo slovenského juhu vyplňa svoje poviedky, novely i romány. Jeho životnú cestu naplno ovplyvňujú tri závažné faktory: v prvom rade vojna, ďalej láska a napokon trpké osobné skúsenosti dotýkajúce sa ho v čase, keď to najmenej očakával a potreboval, na prahu nového života.

Dielo: *Poézia:* Letokruh srdca, 57 básní zbierky je rozčlenených do troch tematických cyklov: Frontové verše, Lásky čas, Vráta do poľa

Próza: Kde pijú dúhy, Pustý dvor, Miesto pre dvoch, Leto s pehavou pannou, Zbohom, Cyrano, Sedemdesiat povestí spod Slovenskej brány, Obkľúčenie, Hlinené husle, Konečne bude mier, Nákaza, Krv nie je voda Stopárka, Zázrak na konci sveta, Krásne poškodená slečna

V roku 1993 vyšiel román *Zázrak na konci sveta*, za ktorý dostal Výročnú cenu Spolku slovenských spisovateľov v kategórii pôvodná slovenská próza. V rukopise má pripravenú zbierku desiatich poviedok s pracovným názvom *Život je sezóna*.⁶⁷

⁶⁴ Mikitová, M. Andrej Chudoba. Personálna bibliografia. Tekovská knižnica, Levice 1997, s. 19-20.

⁶⁵ Ako v pozn. 23, s. 48-49.

⁶⁶ Tamtiež, s. 48 – 49.

⁶⁷ Tamtiež, s. 70, s. 19-21.

Zázrak na konci sveta

Mladý chlapec Martin odchádza do okresného mesta na prijímacie skúšky (za učiteľa). Čaká ho štvorhodinová cesta vozom. So strýcom uvideli mladú ženu ťahajúcu vodu zo studne do bielych vedier, tak ho poslal na pomoc. Tá mu za odmenu dá dve hrušky. Autor kvetnato opisuje prírodu a prostredie, odkiaľ Martin pochádza, a zároveň opisuje jeho lásku k Žofii, jeho prvej láske. Spomína na dva zimné mesiace, ktoré trávil v jej spoločnosti. Cestu na prijímačky má aj Katka: „Zo spomienok ma vytrhne Katkin hlas: „Z čoho si sa pripravoval?“ „No ... z jazyka slovenského, z matematiky a hudby.“ „Na čom hráš?“ „Trochu na husliach. Brat ma zaučil.“ „A čo je tvoj brat?“ „Učiteľ.“ „Nehovor. Učiteľ? Vážne?“ „No a? Vari by som ťa klamal?“ ... „A kde učí?“ „V meste. V Lisiciach.“ „Uňho budeš bývať?“ „Nie, u rodičov jeho ženy.“ „Aj v zime?“ „V zime už bude fungovať internát.“ „Ak bude!“ „No ved', ak bude.“⁶⁸ Martin dorazil do Levíc na prijímačky: „Kráčame uličkou popri dlhej žltej stene (vari najdlhší dom v tomto meste) poznačenej nápismi v azbuke, vystupujeme po niekoľkých schodoch na široký chodník mierne stúpajúci k budove s tromi radmi vysokých okien, je to takmer slávnostný pocit, zdá sa mi, že budova nado mnou rastie a čadičové dlaždice sa mi pod nohami rozostupujú, ale to je iba šmyklivé lístie z orgovánu a agátov, ktoré sa mi spájajú nad hlavou a pripomínajú lieskovské agátové háje... Pred vchodom, pred širokým vonkajším schodiskom s dvoma bočnými kamennými gulami nás prekvapí kopa železných kostier - postelí.“⁶⁹ Stretávajú tu budúceho štvrtáka, ktorý ide nosiť posteľ, a keďže mu posla ešte nedošla, tak zamestná ich. Na prijímacom pohovore rieši matematickú rovnicu o jednej neznámej, zatiahne pár akordov na husliach a zarecituje Kraskovu Otcovu roľu. Skúšku zloží každý. 24. septembra začína školský rok. Opisuje čiernookú krásavicu, do ktorej sa všetci zaľúbili, dali jej meno Manon, ktorá je vlastne štvrtáčka a volá sa Dagmar. Neskôr sa zoznámia s dcérami profesora Zajka, podrezané jarabice, Delfína – Finka, Barbora – Babika, ktorá v ňom premenila spomienku na Žofiu: „Čosi mi zovrie hrdlo. Nejaké podobienstvo. Nejaké surové dojatie. Bolí to krásne a strašne. Sotva to pochopíte. Muselo by to byť po vojne a museli by ste mať sedemnásť. S myšlienkou na Babiku sa spúšťam do doliny.“⁷⁰ Tento rok je preňho prvým rokom vecí aj udalostí: „Prvé skúšky. Prvé známky. Prvé napätia. Prvé recesie. Prvé úsmevy. Ponad lavice, tam i späť. Prvé dôvery,

⁶⁸ Chudoba, A. Zázrak na konci sveta. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993, s. 7.

⁶⁹ Tamtiež, s. 8.

⁷⁰ Tamtiež, s. 38.

náklonnosti a sympatie. Prvý dážd', prvé lásky začínajúce v daždi. (Také lásky sa vraj vydaria.) Prvé prestávky – korzo na chodbe. Prvá závažná zmena v profesorskom zbore. – Medo Jalec narukuje na dvojmesačné vojenské cvičenie. Prvý tanečný večierok. Prirodzene – zoznamovací.“⁷¹ Na večierku prvýkrát žiarli počas tanca Babiky s nejakým vyziabnutým tretiakom. Neskôr sa stane smutná udalosť, keď jedného tretiaka pri rýľovaní zabije nášľapná mína. Po pohrebe počuje plakať Agnesu, ktorej tretiak napísal báseň. Autor v knihe opisuje rôzne školské udalosti zo života Martina, ale i iných študentov, dievčat, ktoré sú v škole vychytené a vďaka svojej kráse obľúbené, ako napríklad Manon, ktorej sa raz pokúsili ukradnúť spodničky, na ktoré napísali aj vyznania: „*Dušanovi (komuže inému) napadne démonická myšlienka. Navrhne, aby sme sa v noci po tie spodničky vybrali niekde ich ukryli a poslednú chvíľu pred vystúpením žiadali výkupné. Nikto z nás nevie, čo by to mohlo byť, iba Jano Donžuán navrhne, aby každý člen nočnej výpravy dostal od Manon zaslúženú pusu. Ostatným sa však výkupné zdá vysoké a neprimerané a navrhujú, aby sa cnostná Manon nechala aspoň pobožkať. Takto by si Manon zachovala hrdosť a únoscovia by si tiež prišli na svoje.*“⁷²

Na začiatku novembra konečne otvorili internát a začalo sa sťahovanie národov. Zo všetkého najzaujímavejšie bolo Karolovo sťahovanie, ktorý sa sťahuje až z konca mesta, dodnes nazývaného Šanghaj: „...*pozve si na pomoc svojich najlepších priateľov. Tí nesú Karolovu výbavu – jeden nohavice, druhý plášť, tretí vankúše, štvrtý perinu a takto putujú (Karol medzi nimi ako paša, s rukami vo vreckách) cez celé mesto, pred očami pobavených divákov. Celkom vzadu kráča Miki s bendžom pod pazuchou. Pri každej krčme zastanú, výbavu povykladajú na stoly, Karol rozkáže po pive, popíjajú a Miki im hrá na bendžo. Karolovo sťahovanie takto trvá od poludnia až do večera a jeho družina sa v školskej hale zjaví v takej dobrej nálade, že ju Medo Jalec musí zmariť a „odveliť“ ich k zadnému schodisku a súčasne sledovať, aby svoj náklad potichu vyniesli na tretie poschodie, kde ich už vítame my, ostatní, bojovým pokrikom.*“⁷³ Prišla zima a s ňou aj mikulášska zábava. Martin čaká na Babiku: „*Potajomky, romanticky myslím na Babiku, lenže Babika ma neobdarovala, lebo neprišla. Namiesto nej sa po Zajkovom boku zjaví šibalská Delfína. O nej sa pošuškáva, že jej padol do oka tretiak, s ktorým sa práve vykrúca. Na „dámsku volenku“ príde po mňa a a pri tanci mi pošepne, že mi nesie odkaz od Babiky, že nemohla*

⁷¹ Tamtiež, s. 42.

⁷² Tamtiež, s. 72.

⁷³ Tamtiež, s. 74-75.

prísť, lebo znova prechladla, trápi ju horúčka, a keď Delfína odchádzala, veľmi jej závidela a bola veľmi, veľmi smutná.“⁷⁴ Martin sa chystal stráviť sviatky doma a potom ísť k starému otcovi na Silvestra do Lieskovca. Prišiel po neho strýko. Doma sa zvítal s rodinou, podozvedal sa novinky týkajúce sa Lieskovca, stále však rozmýšľal nad Babikou, a zároveň aj nad Žofiou. Opäť sa stretáva so ženou, ktorej na začiatku pomáhal vyťahovať vedrá zo studne. Zdôveruje sa mu s jej problémami so svokrou, ktorá na jar zomrie tak, že spadne z rebríka a zlomí si väzy: „Rozpamätám sa na jej svokru – nízka, nahrbená s ťažkou chlapeckou chôdzou, hrubou palicou a s tvrdými vráskami. „Božemôj, čo som komu urobila, že musím takto trpieť?!“ Vzdychne hlboko, až zacítim jej dych: „Ja viem, že o tom nevieš, vaši ti o tom dozaista nerozprávali, lebo čo sa stalo pred vojnou, to už teraz ani nie je pravda...“⁷⁵ Po sviatkoch ide späť do školy aj so spolužiakom Štefanom z Vrše. Začína sa skúškové obdobie. Keďže padá sneh, nedá sa len tak ujsť z internátu, no Virgil ho presvedčil, že rozptýlenie medzi skúškami je potrebné a pozval ho do cukrárne Orient: „Prejdeme cez námestie popri skoro dohotovenom pamätníku, pomedzi hroby označené drevenými kuželmi a vojdeme do plnej cukrárne, príjemne osvetlenej plynovožltým svetlom „orientálnych“ lúčov, zavesených na stene, pokrytej „orientálnymi“ tapetami. Iba mahagónový pult so sklenenými vitrínami jasne žiari pod mliečnobielym lustrom, pripomínajúcim veľkú plytkú misu.“⁷⁶ Sneh a zima pretrvávajú. Neďalekú Kalváriu využívajú na sánkovanie v rámci telesnej výchovy: „Snehu je síce iba „žabe po brucho“, ale dobre primrzol a znamenite sa po ňom šmýka. Okolo saní sa čoskoro vytvoria zmiešané dvojice, vítaná príležitosť, ako sa dostať bližšie k dievčatám najmä keď sa dievčatá „strašne „ boja a tuho sa pritískajú k našim chrbtom.“⁷⁷ O pár dní prišla ako blesk z jasného neba správa, že Manon sa sťahuje: „... pretože jej otca – úradníka preložili do iného mesta. V chlapčenských srdciach búšia hromy a blesky, nebo sa trhá a zem sa trasie, ba ani moria nezahľávajú – náš Titanic narazil na ľadovec, zachráňte naše duše!“⁷⁸ Martin cestou zo školy konečne stretne Babiku, ktorá sa dva týždne liečila na priedušky. Ponúkne ju zákuskami, ktoré nesie, nešetrí vyznaniami, vypytuje sa, čo má nové a nakoniec ju pozve na maškarný ples. Hľadá ju tam, no schmatne ho cigánka – Delfína a povie mu, že Babika si ho nájde pri výbere masiek. Pochybuje, ale nájdu sa: „Nestoj tu ako sirota, lebo

⁷⁴ Tamtiež, s. 92.

⁷⁵ Tamtiež, s. 103-104.

⁷⁶ Tamtiež, s. 115.

⁷⁷ Tamtiež, s. 122.

⁷⁸ Tamtiež, s. 122.

Ťa niekto zrazí,“ zašepká mi v rýchlosti a ja konečne precitnem, cúvnam medzi divákov, ale ešte zachytím jej nejasné znamenie. Pochopím ho až o päť minút, keď sa predomnou zjaví snehobiela Šeherezáda a za tmavou rúškou zbadám kvitnúce ostrôžky. Šeherezáda sa predomnou ukloní (zablsnú sa svetlogaštanové lokničky) a teplá rúčka ma chytí tak rýchlo a nežne, že sa nestihnem ani čudovať, ani brániť. Poddávam sa jej nežnej sile, nechávam sa ňou viesť a unášať dprostred prúdu. Je nádherné, že spolu tancujeme, ...“⁷⁹ Babika a Martin sa začali čoraz častejšie stretávať na Kalvárii. Cintorín sa stal ich miestočkom lásky, vyznaní a zábavy. Babika dokonca klame svojej mame o tom, kam chodí: „Zase som klamala kvôli tebe,“ vraví s úsmevom a práve ten úsmev prezrádza, aká je pochudnutá a poblednutá. Chcem ju upokojiť a rozptýliť a poviem, že klamať zružovie. Ona mi za to mocne stisne dľaň a opakuje, že keď dievča klame mamu, tak je alebo skazené, alebo zalúbené, a ja ju namiesto odpovede chytím za ruky, hľadím jej do očí, ona prijme môj pohľad, vracia mi svoj, ponára sa do mojich očí, znova sa očami zdôverujeme, znova sa očami vyznávame.“⁸⁰

Nastáva jar a s ňou prichádzajú aj prázdniny. Žena, ktorej Martin pomáhal na začiatku s vedrami, skočila do studne. Samovražda zasiahne celú dedinu a z polievačky nie je nič. Babika sa urazí, že ju Martin neprišiel poliať (odkáže mu to tretiak Fero – futbalista a Delfínin frajer). Prebiehajú prípravy na oslavu 1. mája, kladú sa vence, žiaci sa pripravujú na atletické stretnutie gymnázia kontra učiteľská akadémia – akadémia víťazí o päť bodov.

Martin a Babika sa opäť stretnú na cintoríne. Martin jej rozpráva vety, ktoré mu náhodne prináša šťastná chvíľa a žiadne pripravené nepoužíva. Ich popoludnie prekazí búrka. Skryjú sa v prvej viničnej chyžke a tam sa na verande od šťastia pobožkajú. Babika musí ísť do nemocnice na zápal podhrudnice. Martin sa s ňou sníva: „V noci sa mi sníva, že s Babikou sedím na verande, trhám veľké ružové pupencové kvety a kladiem jej ich na prsia, na jej „bonbóniky“, tmavočervené ako atramentové machule na ružovom pijaku. Tento môj prvý erotický sen prebudí vo mne nežnú túžbu po neurčitom dievčenskom tele, tuším po prvý raz si poriadne všímam prsia spolužiačok, fialkasté škrvny presakujúce cez ich blúzky, nechtiac sa takto pozriem na Adriku, trochu sa zapýri (spomenula si na včerajšok?).“⁸¹

⁷⁹ Tamtiež, s. 137.

⁸⁰ Tamtiež, s. 155.

⁸¹ Tamtiež, s. 220.

Začali sa maturity, štvrtáci sa lúčia, blíži sa skúšky, koniec roka a s ním aj rozlúčková zábava, ale bez Babiky. Martin odchádza domov: „*Doma ma najskôr privíta pes, potom matka s vysúkanými rukávami, pri objatí vonia žihľavou a otrubami, a keď otvorí dvere do môjho prázdninového raja, vzruší ma vôňa zemiakov pražených na slaninke. ... Pri nej ma nájde otec, z jeho tváre vyžaruje pracovité dedinské leto, ... Zabudnem aj na dve trojky na vysvedčení, lebo poznám otcovu nedôveru k písmam aj jeho príповідku o tom, že „s lajstrom je každý majstrom“, že nie písma, ale skutky robia človeka.*“⁸² Neskôr mu píše, že ju prepustili a pozýva ho k nim domov. Naozaj sa začnú navštevovať, jej teta ho prijme do rodiny, teší sa, že budú spolu v jednej triede, no jesenná rozprávka sa nekoná: „*Babika znova začína v gymnáziu, lenže to nie je to najhoršie. Vonkoncom najhoršie je, že choroba pretrváva, vidím to prvého septembra pred kostolom – priesvitné sluchy a ružovkasté fličky na lícach, belasé oči sa krásne ale neprírodzene ligocú.*“⁸³ Koncom týždňa ho poteší Delfínin odkaz od Babiky, že sa stretnú na cintoríne, len sa prechádzali a Babika ho presviedčala, že bude v poriadku. Ďalšie stretnutie im vyšlo len na štvrt'hodinku a to mu stihla oznámiť zdrvivú správu, že primár jej nakázal prerušiť štúdium a zostať v nemocnici. Po tom, čo Babika odchádza na liečenie do Tatier, začína sa o neho zaujímať Adrika Zajková. Stále má v hlave Babiku, no nakoniec sa s Adrikou dost' spriatelí, a keď idú na výlet do Prahy, tak sa naučí naspamäť mapu, aby ju ohúril a sám ju dokonca po príchode do Prahy pozýva na prechádzku mestom. Vadia mu pohľady iných chlapcov na ňu a dokonca sa sám pristihne pri tom ako žiarli, keď sa o Adriku zaujímajú. Len on si vždy spomína na Babiku a premáha sa. Bláznia a sem tam prídu priateľské bozky, len o tom nepíše Babike, aby sa nehnevala. Aj tak má srdce len pre Babiku. Zajkovci vedia o tom, že je nápadníkom ich dcéry. Doktor im však poradí, že Babika potrebuje niekoho, kto ju podrží. Napíše optimistický a povzbudzujúci list. Takže ho akceptujú ako budúceho zaťa a stane sa dokonca, že sám Zajko pozve telefonicky Martina k nim na návštevu. Práve vtedy, keď má domov prísť aj Babika: „... *práve dnes som dostal list od Babiky a v ňom mi oznamuje, že o desať dní sa stretneme, príde na dvojtýždennú vianočnú dovolenku, strašne sa na mňa teší, otecko sľúbil, že ma na sviatky osobne pozve. Pán profesor Zajko dodrží slovo, pozve ma telefonicky, ale aj tak je to pre mňa isté významenie.*“⁸⁴ Keď príde, obaja rozmýšľajú, aké by bolo, kebyže sa zoberú a majú svadbu. Martin sa na veľkonočné

⁸² Tamtiež, s. 239.

⁸³ Tamtiež, s. 243.

⁸⁴ Tamtiež, s. 254.

sviatky zdržuje doma len krátko, oznamuje im, že si chce vziať Babiku ešte pred nástupom do základnej vojenskej služby a nik ho od toho neodhovorí. Doma však nesúhlasia, lebo to odporuje tradíciám rodiny, pretože všetci muži v ich rodine sa ženili až po vojne. Nastáva akademický týždeň: „*Akademický týždeň sa začína horúčavami a ja som šťastný, že ho trávi doma na dedine, lebo v meste takmer nemožno dýchať.*“⁸⁵ Potom odchádza, zmaturuje (maturoval zo slovenského a ruského jazyka, pedagogiky a biológie). Pomaturitná oslava trvá až do 8:00 rána. Po maturite odchádza domov a starý otec ho víta s papierom, kde ho prijímajú, zatiaľ ako učiteľa v ich škole. Píše Babike, no tá sa mu však neozýva, až neskôr prichádza list od nej, že pneumotorax nezabral, stav sa jej zhoršil, hrozí jej rozsev a rozpad ľavého laloka a lekári ju chcú operovať, no pýta sa Martina, či sa má alebo nemá, nech on rozhodne, chce žiť a mrieť iba pre neho. Po prebdených nociach odpíše: „*Čím dôkladnejšie a hlbšie o veci premýšľam, čím väčšmi sa trápim s odpoveďou, tým určitejšie som presvedčený, že nemám právo rozhodovať za Teba, že sa musíš rozhodnúť sama ... No skôr ako sa rozhodneš, chcem aby si vedela, že stojím pri Tebe, že Ťa nikdy neopustím, nech nám už život prinesie hocičo.*“⁸⁶ Babika podpíše reverz a prvého augusta sa vracia do Lisíc k Martinovi, siedmeho septembra sa koná svadba a Martin odchádza na základnú vojenskú službu, kde mu dochádza list: „*A zázrak sa nakoniec koná. Šiesteho júna, na výročie mojej maturitnej skúšky, mi službukonajúci desiatnik odovzdá telegram: „Lisice nám všetko vzali a všetko vrátili. Narodil sa nám zdravý syn. Babika.*“⁸⁷

⁸⁵ Tamtiež, s. 304.

⁸⁶ Tamtiež, s. 318.

⁸⁷ Tamtiež, s. 324.

9 Ladislav Ballek

Narodil sa 2. apríla 1941 v Teranoch. „Vyrastal v rodine colníka, najskôr v Teranoch, Dudinciach, neskôr v Šahách, kde navštevoval základnú i strednú školu. Študoval na Pedagogickej fakulte v banskej Bystrici. Krátky čas pôsobil ako učiteľ, pracoval aj ako novinár. V roku 1972 sa stal vedúcim literárneho odboru Ministerstva kultúry, v roku 1980 bol námestníkom riaditeľa Slovenského literárneho fondu, neskôr tajomníkom Zväzu slovenských spisovateľov. Vo svojej tvorbe sa často vracia do svojho rodného kraja, na južné Slovensko, do okolia Šiah. Pôsobil ako poslanec NR SR za Stranu demokratickej ľavice a od marca 2001 je veľvyslancom SR v Českej republike. V prezidentských voľbách v roku 1998 bol jedným z kandidátov na post prezidenta SR. Venuje sa profesionálne literatúre.“⁸⁸ V súčasnosti je predsedom Spoločnosti Ladislava Novomeského a učí na Vysokej škole múzických umení v Bratislave.

Dielo: Útek na zelenú lúku, Púť červená ako ľalia, Biely vrabec, Južná pošta, Pomocník /Kniha o Palánku/, Agáty/ Druhá kniha o Palánku/, Kraj za vinicami, Lesné divadlo⁸⁹ a iné Pomocník (1977)

Odvíja sa v spoločenskom prostredí, časovo presne situovanom do prvých povojnových rokov. Dominuje v ňom vzťah dvoch mužov, majstra mäsiara a jeho pomocníka. Kým prvý chce po otrasnej vojnovej skúsenosti naplniť svoj život statočnou prácou, jeho živelný, prefíkaný a v praktickom živote vynachádzavý protipól nemá nijaké morálne zábrany. Román je zároveň široko koncipovanou freskou spoločenskej atmosféry malomestského prostredia na hranici dvoch štátov v povojnových rokoch.

Chudobní Riečanovci prišli do Palánku, kde výhodne – ako povojnový konfiškát – získali mäsiarstvo: „*a tu, len čo otvoril vnútorné dvere s modrými tabuľkami zrnitého skla, vkročil do neporušenej predajne, vyzametanej a čistej, stačilo pobehať po zariadení prachovkou a mokrou handrou – a mohol predávať. Na vykachličkovanej dlážke na tie časy moderne vybaveného mäsiarstva naozaj nebolo jedinej smietky, na pulte z imitácie bieleho mramoru videl váhu, mohutnú postriebnú pokladnicu, aké bolo vídať v apatičkách, pri pulte stál okrúhly dubový peň na troch nohách, na ňom ležala široká sekera, na malom stolíku emailová nádoba na masť alebo oškvarky. Zadná stena bola obložená bielymi kachličkami a trčali z nej vyhnuté háky.*“⁹⁰ Vďaka svojmu pomocníkovi Volentovi rýchlo zbohatli,

⁸⁸ Ako v pozn. 23, s. 12.

⁸⁹ Tamtiež, s. 12.

⁹⁰ Ballek, L. Pomocník. Bratislava : Smena, 1980, s. 20.

zároveň sa však medzi nimi objavili konflikty ústiace do vzájomného odcudzenia a rozpadu manželstva, až sa nakoniec Riečan vrátil späť do svojho rodného kraja na Horniakoch, nakoľko roztopaš svojej ženy už viac nevydržal. Oblečenie, v ktorom prišiel Riečan prvýkrát do Palánku, a ktoré sa stalo hneď od začiatku jeho typickou charakteristikou – vojenské rajtky, sveter, krátky kožúšok, čižmy a kožená čiapka so štítkom - najmä čiapka, tú si z hlavy neskladal ani počas letných horúčav. Neskôr priviedol do Palánku aj svoju ženu a dcéru. Obe boli oblečené v horniackom kroji, Riečanová pri vstupe do nového prostredia pociťovala nepokoj – zdalo sa jej, že šaty, ktoré má na sebe, sú objektom posmechu okoloidúcich ľudí. To je prakticky jediná situácia, v ktorej ju môžeme vidieť oblečenú v kroji – neskôr ju už stretávame iba v módných šatách ako *hotová dáma*. Mení sa aj prostredie, v ktorom Riečanovci žijú (zaobstarajú si typický meštiansky dom), ich správanie, slovník – len Riečan sa nemení, dokonca v novom „panskom“ prostredí pôsobí tak trochu komicky. Prvá vážnejšia zvada medzi Riečanovcami sa týkala Riečanovho oblečenia – šaty, ktoré mu žena kúpila, ukryl do skrine. Ďalšia hádka, po ktorej Eva začala Riečana ignorovať, sa opäť týkala aj jeho šiat. Keď sa Riečan rozhodol odísť domov, aby s pomocou svojej matky a súrodencov vyriešil situáciu v Palánku, prvýkrát si obliekol nové oblečenie, ktoré mu voľakedy kúpila Eva, doma však opäť chodil iba v košeli, aby vyzeral domácejšie. Ďalším Riečanovým sklamaním je, keď zistí, že jeho žena mu za chrbtom prebrala všetky starosti o obchody. Ballekov pomocník Volent Lančarič sa tiež stane manipulátorom Riečanovho života v jeho profesijnej i súkromnej sfére, získava mu majetok, vezme si jeho ženu, neskôr jeho dcéru, a stane sa, na rozdiel od rozprávky, aj skazou Riečanovej rodiny. Modelovanie postavy Volenta Lančariča autor organizuje prostredníctvom fyzického opisu, jeho konania, dojmov a myšlienok iných postáv o Volentovi, ďalej v autorskom komentári a prostredníctvom reči samotného Volenta. K záznamu vnútorného prežívania sa autor dostáva iba v tej časti knihy, v ktorej sa Volenta zmocní „žiadza“, azda aj cit k Riečanovej žene. Inak postavu Volenta Lančariča vnímame ako typ, cez ktorý prechádza všetko silnejšie a citové po povrchu, postavu, ktorá si ako dieťa zoberie, čo chce, a ide ďalej. Aká je motivácia Volentovho konania, prečo koná tak, ako koná, ako speje k vlastnej zmene? Prvý signál o charaktere Volenta Lančariča dostáva Riečan od úradníka Dobříka, je naň upozornený⁹¹: „*Na koženej zástere rozprestretej na širokej lavici s vysokým operadlom, čo stála pred prvým oknom haly, sedel zavalitý chlap v modrom svetri. Bol to Volent*

⁹¹ Krnová, K. Literárne dielo Ladislava Balleka.[online].

*Lančarič, pomocník bývalého majiteľa mäsiarstva. Na hlave mal ledabolo nasadený klobúk s kančiami štetinami, medzi nohami, obutými v parádnych dôstojníckych čižmách, stískal širokú mäsiarsku sekeru s prehnutým poriskom. Pravou rukou obľápal hrdlo demižóna a v ľavej, o ktorú sa opieral, držal zapálenú cigaretu ...*⁹² Už v tomto opise identifikujeme niekoľko signálov, upozorňujúcich na povahu Volenta. Klobúk ledabolo nasadený – znak frajeriny, dôstojnícke čižmy – znak túžby zaradiť sa spoločensky vyššie, sekera ako barlička na upozornenie, že s ním nemožno hocijako zaobchádzať a napokon demižón, ktorý je opäť barličkou – na vlastné potúženie sa, resp. na ponúknutie, ak sa vec dobre skončí. Úradník Dobrík Riečana odhovára. Jemu sa však prieči odstrkovať ľudí bez vlastného poznania a Volenta si necháva. Volent už v prvom rozhovore prezradí to, čo môžeme nazvať jeho skrytou motiváciou, keď sám hovorí o odchode Koháryho – svojho majstra a pána. To najdôležitejšie prezradza Volent o sebe v replike *všetko bolo naše*, teda nie Koháryho, ale naše, čo znamená aj jeho. Je to signál, ktorý mal Riečana vystrašiť, tak ako samotný akt zdvihnutia sekery. Toto sa neskôr potvrdí v horúčkovitej činnosti Volenta v Riečanových službách, v činnosti, ktorá sa po spiknutí s Evou Riečanovou premení na cieľ. Je čas pracovať pre seba. Potrebuje na to prostredníka, sám si nie je istý – prostredníctvom Riečanovcov aj sám chce ochutnať pocit byť pánom. Volent s Evou st. založili ilegálnu chovnú stanicu v horách bez Štefanovho vedomia (ten to predtým odmietol). Volent sa zaľúbi do Evy staršej. Keď Štefan zistil, že ho žena podvádza s Volentom, odíde späť na horniaky za matkou a bratom, aby ich priviedol do Palánku. Eva mu však napíše list, aby sa už nevracal. Štefan sa stáva pomocníkom mäsiara na dedine. Eva st. si našla nového muža - odstrčila Volenta, ktorý prichádza za Štefanom. Z Evy st. sa stala pobehlica; z pomsty jej dcéra zviedla Volenta. Keď to povedala matke, tá dostala záchvat a musela odísť na liečenie. Eva ml. sa vydala za Volenta, ktorého nakoniec zavreli za jeho kšefty. Po rokoch sa Štefan zmieril s dcérou Evou a žije spolu s jej dvoma dcérami. Volent Lančarič stroskotá napriek tomu, že sa dostane k majetku ako Riečanov zať. Stroskotá na zmene spoločenských pomerov a skončí tak, ako musí skončiť – vo väzení. Posledný autorov záber v románe *Pomocník* na túto postavu je väzenská momentka.⁹³

*Človeka... ktorého mrzí, že ho všade prijímajú povýšenecky alebo nedôverčivo, ktorý jasne vidí, že mnohí páni nemajú viac vedomostí, ani viac duchaplnosti, ani viac zásluh ako on, no ktorý bezmocne musí čakať v ich predizbách – čo by mal takýto človek urobiť? Odísť.*⁹⁴

⁹² Tamtiež, s. 22.

⁹³ Ako v pozn. 90.

10 Martin Kukučín (1850-1928)

V rokoch 1871-1875 študoval na gymnáziách v Revúcej, Martine a Banskej Bystrici. Po ukončení štúdia na učiteľskej preparandii v Kláštore pod Znievom pôsobil v Jasenovej ako učiteľ. Neskôr si doplnil vzdelanie na gymnáziu v Šoproni (Maďarsko). V rokoch 1885-1893 študoval medicínu na Karlovej univerzite v Prahe. Počas štúdia navštívil niekoľkokrát Jablňovce a trávil prázdniny u svojho priateľa, spolužiaka z revúckej gymnázia, Juraja Slávika. V Jablňovciach sa zrodila aj jedna z jeho najkrajších poviedok *Mišo*. Jeho literárna tvorba je rozsiahla, predstavuje najzávažnejšie hodnoty slovenskej prózy, prevažujú dedinské, menej študentské alebo pražské motívy, veľa námetov čerpá z Dalmácie i zo života chorvátskych vystaňovalcov v Južnej Amerike. V rokoch 1893-1906 pôsobil ako obecný lekár na ostrove Brač v Dalmácii. V roku 1906 sa vystaňoval do Južnej Ameriky a až do roku 1922 pôsobil ako lekár v čílskom mestečku Punta Arenas. Po vzniku ČSR sa nevrátil do vlasti, žil zväčša v bývalej Juhoslávii a od roku 1926 sa usadil v chorvátskych kúpeľoch Lipik, kde aj zomrel. Pochovaný bol do provizórnej hrobky na cintoríne v Záhrebe. Odtiaľ boli jeho telesné pozostatky prevezené 28. 10. 1928 na Národný cintorín v Martine.

Dielo: Koniec a začiatok, Dies irae, Hody, Rysavá jalovica, Dom v stráni, Črty z ciest. Prechádzky po Patagónii, Mladé letá, Mať volá 1-5, Bohumil Valizlosť Zábor 1-4, Lukáš Blahosej Krasoň 1-2, Košútka, Klbká, Rozmajrínový mládnik, Komasácia, Bacúchovie dvor, Obeta

Súborné vydania: Sobrané spisy Martina Kukučina 1-32, Dielo Martina Kukučina 1-21⁹⁵

Svoj vzťah k hontianskemu kraju a svoje zážitky z pobytu v našom regióne opísal v diele Na podkonickom bále. Svojím typickým sviežim jazykom zobrazil širokú škálu osudov, medziľudských vzťahov a rôznych situácií. Táto poviedka sa skladá z dvoch kapitol a odohráva sa v Podkoniciach na plese. V prvej kapitole sa rozoberá Margitina krása: „*Pýtajte sa: Kto je kráľovnou dnešného plesu v Podkoniciach? „Margita – Margita,“ odpovedia so všetkých strán. Všade len Margita. Jej meno letí z úst do úst: jedny vyslovujú ho so zápalom, obdivom, iné s nevôľou a závišťou.*“⁹⁶ Za najlepšiu kamarátku považuje Aranku, ktorá jej však nič neodpustí a Margita si je vedomá toho, že Aranka je

⁹⁴ Voltaire. Myšlienky alebo rozum podľa abecedy. Bratislava : Nestor Print, 2000, s. 254.

⁹⁵ Ako v pozn. 23, s. 71.

⁹⁶ Kukučín, M. Dedinský román a iné rozprávky. 6. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 175.

d'aleko, d'aleko za ňou, čo sa krásy týka, a tak jej to vyhovuje. Pétryho podhodila na scénu Margite matka – „*vycibrená diplomatka*“⁹⁷ Pani sudcová si myslí, že k Margitke sa hodí Pétry, ale matka jej v časoch, keď ešte krátke sukne Margitka nosila, vyhliadla Kremeňa: „*Je človek majetný: má pálu, kaštieľ, veľké, dobre usporiadané hospodárstvo, a to bez dlhov! Pritom je samostatný, bez otca – matere, bez sestier a bratov – to je niečo hodno. Je v rokoch, je rozumný, poriadny a krotký: muž pre Margitu ozaj stvorený.*“⁹⁸ Pétry sedel vedľa Margity, celý užasnutý z nej si vyprosil ružičku, pod ktorou jej srdiečko bilo: „*Obzrela sa, či ich okrem Kremeňa ešte niekto nepozoruje. Nikto. Zábava sa rozprúdila, ľudia prestali pozorovať, prestali byť divákmi. Siahla po ruži, pod ktorou sa vlnili jej panenské ňadrá, odtrhla ju a podala Pétrymu. On si ju zapichol na prsia, ako víťaznú trofej, a vypál sa.* „*Ja som šťastný; ďakujem, ďakujem vám!*“ Margita ho nepočúvala.“⁹⁹ Sudcová šípy, že Votické si robia na Kremeňa zálsuk. Keď došiel Votický, poslala ho obsadiť miesta pri Kremeňovi, no votrela sa aj sudcová s Arankou, a tak ju mal Votický zabávať, aby mohli ony po Kremeňovi vyštartovať. Postupne si pripitého Kremeňa Votická získala: „*Nie, blázon! Vykonala, čo chcela.* „*K nám?*“ *Pýtala sa ticho.* „*Áno, k vám.*“ *Panej sa vejár zatriasol medzi prsty, prišlo jej akosi mdlo. Dlho trvalo, kým sa opanovala. ... Budem si pokladať za šťastie, že vám môžem zveriť svoju jedinú dcéru*“¹⁰⁰ Chcel ju vyzvať na prvú kadrilu, no Margita sa už sľúbila Pétrymu (ktorý sa jej vyznal z lásky a čakal na jej odpoveď), a tak vyzval Aranku. I jeden i druhý čakali, kedy dojdú na rad a Margita im odpovie. Tá pri Kremeňovi naschvál pokazila kadrilu, aby sa nemusela k Pétrymu vrátiť a vtedy sa jej Kremeň spýtal: „*Ešte dve, už iba jedna – už je tu. Drží ju za ruku.* „*Povedala vám mama?*“ *zašepkal jej.* „*Áno.*“ „*Čo vy na to?*“ *Stisla mu ruku. Nehneváte sa na mňa pre moju veľkú smelosť?*“ *Sklopila oči, nie aby utajila hnev, ale skorej radosť.* „*Pokladám si za šťastie...*“¹⁰¹ A už bol jej: „*Slečna už odpovedala mne. Ja som jej snúbenec...*“ *Účinnok týchto slov bol ohromný. Nastalo všeobecné šuškanie. Margita cítila tisíc očí na sebe. Niektoré ju bodali ani šidlá. Utiahla sa za mater ukryť rozpaky. Pétry zbledol.*“¹⁰² Nakoniec sa Votický domov pobrali a Pétry ostal popíjať a spievať, strhol si aj ružu, ktorú dostal od Margity.

⁹⁷ Tamtiež, s. 179.

⁹⁸ Tamtiež, s. 181.

⁹⁹ Tamtiež, s.184.

¹⁰⁰ Tamtiež, s.193-194.

¹⁰¹ Tamtiež, s. 197.

¹⁰² Tamtiež, s.199.

Záver

Levický okres je najväčší rozlohou zo všetkých ostatných okresov Slovenska, preto sme nedokázali zaradiť do našej bakalárskej práce všetko, čo sme pôvodne plánovali. Vzhľadom na obsiahlosť materiálov a podkladov to nebolo možné. Snažili sme sa preto obsiahnuť aspoň najvýznamnejšie časti. O samotnej geografickej polohe Levíc by sa takisto dalo veľmi veľa napísať. Majú celkom dobrú geografickú polohu. Darí sa tu rôznym plodínám, aj takým, ktoré sú menej či viac náročné na teplo. Nachádzajú sa tu tiež pohoria a kopce, preteká rieka Hron a iné vodstvo. Levický okres bol v minulosti pod akousi „nadvládou“ Maďarska, a preto tu môžete dodnes nájsť názvy obcí v maďarskom jazyku. Keďže materiálov, kníh, monografií, brožúrok a iných publikácií ku spracovaniu danej témy, ktoré sú všade dostupné, je veľa, bolo ťažké vybrať si, a nakoľko som rodáčka z Levíc, mám o nich ešte viac informácií a skúseností. K dispozícii je aj levický archív doslova nabitý rôznymi informáciami z histórie, ako aj samotné múzeum, či levická informačná agentúra. I keď nepoznám všetky dedinky, pamiatky a osobnosti, nenavštívila som ani všetky rekreačné oblasti, myslím, že za dvadsaťdva rokov som už nadobudla dosť skúseností. Najkrajšie sú však Levický hrad s Tekovským múzeom, kde žiaci základnej školy sídliacej vedľa nich môžu kedykoľvek nahliadnuť. Druhým najväčším plus je tradičný októbrový levický jarmok, ktorý býva dosť veľký a bohatý, preto sme ho zaradila medzi tradície vo svojej práci. Celý deň sa konajú na pódiu rôzne podujatia a dokonca sem usporiadatelia každoročne pozývajú nejakú známu slovenskú skupinu alebo inú osobnosť. Taktiež sú veľmi známe tekovské folklórne slávnosti, či Boje na Hrone a sú neodmysliteľnou súčasťou levického okresu.

Je známe, že v budúcnosti by sme dokázali napísať aj nejakú obsiahlejšiu dizertáciu o Leviciach a okrese, pretože je naozaj o čom písať. A to sme ešte nespomenuli osobnosti, ktoré sú späté s levickým okresom. Nebyť niektorých z nich, možno by sme nemali také múzeum, ako máme, alebo niektoré pamiatky. Ved' aj socha Milana Rastislava Štefánika putovala raz k nám a raz od nás, ale nakoniec sa v súčasnosti týči v krásnom prostredí nového levického parku. Je tu mnoho príležitostí pre mladšie generácie, stredné, ale i tie staršie, či už v oblasti vzdelávania alebo zábavy.

Do svojej bakalárskej práce som dala, čo som mohla a som na náš okres naozaj hrdá. Ani sa nečudujem, že mnohí autori, či sa tu už narodili alebo nie, čerpali námet pre svoje literárne diela práve tu.

Zoznam použitej literatúry

BALLEK, L. Pomocník : Kniha o Palánku. 3. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986. 402 s.

„Bars“ melléklete, 1929, číslo 51. (údaje nedostupné).

BEHULA, P. Levický hrad. Levice : Tekovské múzeum, 1976. (nestr.)

BEHULA, P. KOREŇOVSKÝ, A. Okres Levice. Bratislava : Obzor, 1975. (nestr.)

ČEPČEKOVÁ, E. Dievča z Majera. 3. vyd. Bratislava : Mladé letá, 1975. 264 s.

DANO, J. a kol. 80 rokov múzea v Leviciach. Levice : Tekovské múzeum, 2007. 32 s.

DANO, J. Kálmán Kittenberger. Levice : Tekovské múzeum, 2002. (údaje nedostupné)

HAŠEK, J. Povídky II. Praha : Československý spisovateľ, 1988. 408 s.

HYKISCH, A. Atómové leto. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1988. 335 s.

CHUDOBA, A. Zázrak na konci sveta. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993. 325 s. ISBN 80-220-0483-9.

In. Tekovské múzeum v Leviciach (údaje nedostupné).

KUKUČÍN, M. Dedinský román a iné rozprávky. 6. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947. 241 s.

MIKITOVÁ, M. Andrej Chudoba. Personálna bibliografia. Tekovská knižnica, Levice 1997. 85 s. ISBN 80-967831-0-6.

Pukanská keramika v zbierkach Tekovského múzea. Bratislava : Obzor. 1982. (údaje nedostupné).

REŠKO, A. Levice. Léva. 1. vyd. Komárno : KT, 2001. ISBN 80-8056-256-3. 87 s.

TURAY, P. Sprievodca mestom Levice. Levice: Mestský úrad, 1993. 53 s.

VOLTAIRE. Myšlienky alebo rozum podľa abecedy. Bratislava : Nestor Print, 2000.

ZÁTOPKOVÁ, M. Slovník osobností levického regiónu. 1. vyd. Levice: Tekovská knižnica, 2001. 139 s. ISBN 80-967831-5-7.

KRNOVÁ, K. Literárne dielo Ladislava Balleka. [online]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2003, s. 118. [cit. 2009.07. 12.]. Dostupné na internete: <<http://www.fhv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=482>>.

Mesto Levice. Historické pamiatky. [online]. Levice : Mestský úrad, 2009. [cit. 2009.07. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.levice.sk/?id_menu=46968>.

Sme. sk. V Leviciach odhalili pamätník s bustou Ľudovíta Štúra. [online]. Levice : Petit press, 2007. [cit. 2009.29. 06.]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/3556725/V-Leviciach-odhalili-pamatnik-s-bustou-Ludovita-Stura.html>>.

Spoločnosť (c)r 65. Región Tekov. [online]. DEV. [cit. 2009.07. 12.]. Dostupné na internete: <<http://www.regiontekov.sk/index.php?session=0&action=readtp&id=1119192199>>.

SZÉNÁSI, P. Z histórie Tekovského múzea. [online]. Levice: Tekovské múzeum. 2006. [cit. 2009.07. 12.]. Dostupné na internete: <<http://www.muzeumlevice.sk/index.php?mnu=HS&jazyk=SK>>.